

Міністерство освіти і науки України
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Навчально-науковий інститут фінансів, економіки та менеджменту
Кафедра публічного управління, адміністрування та права

Кваліфікаційна магістерська робота

тема: «Розвиток електронної демократії в Україні: основні етапи,
результати і перспективи»

Виконала:

студентка групи 2м - ДС спеціальності 281
«Публічне управління та адміністрування»

_____ Н. О. Власова

Науковий керівник:

кандидат наук з державного управління,
доцент

_____ О. Г. Діденко

ЗАВДАННЯ

Бібліографічний опис та анотація кваліфікаційної роботи

Бібліографічний опис: Власова Надія Олексіївна. Розвиток електронної демократії в Україні: основні етапи, результати і перспективи. Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування». Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права. Кафедра публічного управління, адміністрування та права. Науковий керівник: Діденко Олег Григорович, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління, адміністрування та права. Полтава. 2022 рік.

Зміст роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Анотація. У роботі розглянуті поняття та сутність електронної демократії; досліджено розвиток електронної демократії в Україні; розглянуто досвід використання інструментів електронної демократії в зарубіжних країнах; проаналізовано правову основу електронної демократії в Україні; охарактеризовано основні інструменти реалізації електронної демократії в Україні та досвід використання інструментів електронної демократії в містах України; досліджено процес адаптації зарубіжного досвіду в контексті розвитку електронної демократії в Україні; визначено перспективи запровадження електронної демократії в Україні на сучасному етапі; проаналізовано вплив та наслідки воєнного стану 2022 року на реалізацію електронної демократії в Україні.

Ключові слова: електронна демократія, інструменти електронної демократії, електронний уряд, електронні петиції, електронні вибори, інформаційно-комунікаційні технології.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	8
1.1. Поняття та сутність електронної демократії.....	8
1.2. Розвиток електронної демократії в Україні.....	15
1.3. Світовий досвід впровадження та використання інструментів електронної демократії.....	25
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВИРОБЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ	41
2.1. Правова та організаційна основа електронної демократії в Україні.....	41
2.2. Форми (сектори) та інструменти електронної демократії в Україні	48
2.3. Досвід використання інструментів електронної демократії у містах України	56
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ	66
3.1. Адаптація зарубіжного досвіду в контексті розвитку електронної демократії України	66
3.2. Перспективи запровадження інструментів електронної демократії на сучасному етапі в Україні.....	78
3.3. Вплив та наслідки воєнного стану 2022 року на реалізацію електронної демократії в Україні.....	87
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100
ДОДАТКИ.....	117
Додаток А. Наукова праця автора за темою кваліфікаційної магістерської роботи.....	118

ВСТУП

Актуальність теми полягає в тому, що виникнення «електронної демократії» є новим етапом суспільного розвитку, тому необхідно теоретично осмислити її вплив на розвиток політичної думки сучасного суспільства. Не менш важливо, що процес розвитку електронної демократії триває майже в усіх країнах світу. В Україні, де рівень електронної демократії є відносно низьким, порівняно з іншими країнами, де електронна демократія є рушійною силою процесу законотворення, досвід розвинутих країн може бути використаний для розробки нових та удосконалення існуючих інструментів електронної демократії. Використання інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної інфраструктури надає додаткові можливості для розвитку та зміцнення демократичних інститутів, участі громадян у житті суспільства та політики. Усе це і є суттю «електронної демократії». Тому потреба у визначенні перспектив розвитку електронної демократії в Україні ставала все більш необхідною. Інформаційне суспільство зазнає неминучої трансформації політичних інститутів і державних адміністрацій з точки зору функціональних змін і структурних переміщень. Україна не може залишатися осторонь цих процесів, хоча країни, що є лідерами в цій галузі значно випереджають Україну за рівнем інформатизації. Водночас необхідно розуміти, що провідні держави у сфері електронної демократії використовують принципово різні політичні стратегії в процесі трансформації свого державно-політичного управління. Це означає, що Україна може вибрати те, що найбільше підходить на її території, і адаптувати його до своїх умов і цілей. Законодавча база, що регулює процеси електронної демократії в Україні, повинна не лише відповідати прийнятим нормам і принципам міжнародного права, але й розроблятися та прийматися в контексті адаптації до Цілей сталого розвитку України до 2030 року. В умовах воєнного стану, що виник внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну, інструменти

електронної демократії забезпечують інтерактивність, швидші способи передачі інформації, можливість зв'язку великої кількості користувачів між собою та з владою, великі обсяги інформації та нові можливості управління політичними процесами сприяють позитивному впливу на демократичну систему суспільства.

Метою дослідження є визначення особливостей механізмів впровадження електронної взаємодії громадян з органами державної влади як необхідної умови реалізації електронної демократії в Україні.

Визначена мета зумовлює необхідність вирішення таких *завдань*:

- розкрити поняття та сутність електронної демократії;
- дослідити розвиток електронної демократії в Україні;
- розглянути досвід та використання інструментів електронної демократії в зарубіжних країнах;
- проаналізувати правову основу електронної демократії в Україні;
- охарактеризувати сектори та основні інструменти реалізації електронної демократії в Україні;
- розглянути досвід використання інструментів електронної демократії в містах України;
- дослідити процес адаптації зарубіжного досвіду в контексті розвитку електронної демократії в Україні;
- визначити перспективи запровадження інструментів електронної демократії в Україні на сучасному етапі;
- проаналізувати вплив воєнного стану 2022 року на реалізацію електронної демократії в Україні.

Об'єктом дослідження є електронна демократія як форма участі суспільства у політичному процесі.

Предметом дослідження є механізми реалізації електронної демократії в Україні.

Методи дослідження. У роботі використана система загальнонаукових та спеціальних, емпіричних і теоретичних методів дослідження Діалектичний

метод використаний під час розгляду основних підходів до розуміння поняття електронної демократії. Метод порівняльного аналізу застосовувався під час вивчення зарубіжного досвіду впровадження інструментів електронної демократії. Окрім цього, був застосований метод аналогії для визначення шляхів адаптації зарубіжного досвіду в розвиток електронної демократії та запровадження інструментів е-демократії в Україні.

Практична значимість полягає в тому, що результати роботи можуть бути використані для подальшого науково-теоретичного вивчення сутності електронної демократії, дослідження впровадження інструментів та процесу становлення електронної демократії в Україні, а також під час підготовки лекцій, семінарських та практичних занять.

Апробація результатів дослідження була здійснена під час ІХ Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Організаційно-правові аспекти публічного управління» (м. Полтава, 11 листопада, 2022 року).

Структура роботи зумовлена метою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1.1. Поняття та сутність електронної демократії

В умовах глобалізації та інформатизації всіх сфер суспільного життя, запровадження електронної демократії в сучасних реаліях є необхідним і незворотнім процесом. Акцентуючи увагу на темі дослідження, ми зосереджуємося, насамперед, на такому аспекті демократії як організація народовладдя шляхом делегування більшістю громадян прийняття управлінських рішень політичній меншості та можливі зміни в умовах інформаційного суспільства.

Стрімкий розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) з їх широким застосуванням не лише в економіці, а й у суспільно-політичному житті кардинально змінив структуру та характер суспільних комунікацій. У політичній практиці конкретну епоху називають «інформатизацією», а суспільство – «інформаційним». Елементи електронної демократії широко впроваджуються не лише в розвинутих країнах, бо цей напрямок визначений авторитетними міжнародними організаціями як пріоритетний [1, с. 4]. Один з етичних принципів, який формулюється за проектом Кодексу етики ЮНЕСКО (2011 р.) для інформаційного суспільства звучить так: «Держави-члени повинні підтримувати використання Інтернету та інших ІКТ для підвищення ефективності демократії та демократичних інститутів, надаючи громадськості можливості для корисних публічних дискусій та участі в демократичному процесі та сприяючи забезпеченню прозорості, підзвітності, сприйнятливості, ангажованості, інклюзивності, доступності, участі, взаємодоповнюваності та соціальної згуртованості» [2].

Демократія (буквально – «влада народу», від грецьких слів *demos* – народ, *kratos* – влада) - одна з форм державно-політичної організації

суспільства, яка ґрунтується на принципі визнання народу джерелом влади, забезпечення рівноправності і свободи людей, фактичної участі народу в управлінні державними та суспільними справами [1, с. 20].

Одним із найвідоміших теоретиків електронної демократії є Йонедзі Масуда, який запропонував ідею демократії участі, заснованої на інформаційних технологіях та етиці обміну інформацією. Масове виробництво інформації та знань, відповідно до його методу, посилює роль людей у регулюванні діяльності, створенні та контролі необхідної інформаційної інфраструктури в цей період, а також розширює можливості для розвитку та зміцнення демократичних інститутів, використання інформаційно-комунікаційної технології та участі суспільства у громадсько-політичній діяльності. Якщо представницька демократія в індустріальному суспільстві є найпрогресивнішою формою правління, то в інформаційному суспільстві – демократія участі. Як писав Масуда: «Це буде політика участі громадян, політика, якою керуватимуть самі громадяни» [3].

Й.Масуда перерахував шість основних принципів демократії участі в інформаційному суспільстві:

1. У прийнятті рішень повинні брати участь майже всі соціальні суб'єкти.
2. Добровільна участь (синергія) та готовність поступатися своїм інтересам в угоду інтересам більшості (взаємодопомога).
3. Доступ всіх верств населення до необхідних джерел інформації для прийняття зваженого та обґрунтованого рішення.
4. Доходи та вигода отримані в процесі вироблення демократичних процесів повинні рівномірно розподілятися між громадянами.
5. Під час пошуку політичних рішень слід йти шляхом переконання та досягнення спільної згоди.
6. Ухвалення та реалізація прийнятого спільного рішення повинно здійснюватися шляхом співробітництва всіх громадян.

Отже, за цими принципами утворюється громадянське суспільство, в основі якого лежить трансформація права людини на особисту таємницю. Й. Масуда вважав, що в найближчому майбутньому може бути ситуація, коли « файли, які містять персональні дані громадян, виявляться у відкритому доступі для спільного використання один одного» [3, с. 95]. Хоча ця концепція в цілому виглядає утопічною, у сучасних розвинутих демократіях положення про право громадян на вільний доступ до державної інформації стали всеосяжними та закріплені в законодавстві.

Поява поняття електронної демократії є логічним продовженням загального вчення в конституційному праві про демократію як інститут народовладдя.

Міхровська М. С. говорить, що: «Електронну демократію одночасно можна вважати як новим поняттям, оскільки воно було впроваджене в українське законодавство відносно недавно, так і старим – оскільки і сучасна наука, і міжнародне законодавство досить давно та повсюдно застосовують цей термін» [4, с. 38].

Деякі джерела стверджують, що саме Амітай Етціоні (американський професор, соціолог, філософ-комунітарист), є автором поняття, яке передувє виникненню електронної демократії - «теледемократія», яка становить форму організації народовладдя за допомогою телебачення. На його думку, майбутнє демократичного суспільства повинне зосереджуватись в руках громад, а не професійних політиків [5]. На думку А. Етціоні, принципи будови політичного управління в традиційних єрархічних спільнотах відмінні від мережевих спільнот, яким притаманні такі риси як:

- a) рівність та незалежність учасників мережі,
- b) велика кількість лідерів,
- c) зв'язки побудовані на добровільній основі,
- d) здійснення взаємодії на декількох рівнях [6, с. 86].

В свою чергу Мартін Хаген, німецький дослідник інформаційного суспільства, створив типологію електронної демократії. За формами

демократії (пряма та посередницька) та виду інформаційно-комунікаційних технологій виокремлено два типи електронної демократії: теледемократія, що має в основі телебачення, та кібердемократія, яка виникла завдяки Інтернету. Форму представницької демократії характеризує теледемократія, тоді як пряма демократія є проявом кібердемократії. При цьому завдяки процесу електронної демократизації відбувається перехід від теле- до кібердемократії, яка поки що є уособленням соціального ідеалу, на відміну від реального стану суспільства [6]. Типологія, що була ним розроблена заснована на двох критеріях: теоретичному розумінні демократії та технологічні засоби, завдяки яким буде здійснена комунікація [7].

М. Хаген виділяє наступні типи (за американською політичною системою) :

- a) теледемократія,
- b) кібердемократія
- c) електронна демократизація (що має на меті лише розвиток існуючої представницької демократії).

Форму прямої демократії уособлює теледемократія та кібердемократія, тоді як форма представницької демократії краще втілена у електронній демократизації. При цьому завдяки процесу електронної демократизації відбувається перехід від теле- до кібердемократії, яка поки що є уособленням соціального ідеалу, на відміну від реального стану суспільства [8].

Заслуговує уваги погляд на електронну демократію позиція британського дослідника С. Кліфта. На його думку, процес управління відбувається через комунікацію між основними групами акторів: урядом, виборними посадовими особами, ЗМІ, політичними організаціями, громадськими організаціями та громадянами. ІКТ дозволяють кожній групі розуміти, що відбувається серед інших учасників, висловлювати свою думку, давати рекомендації та впливати на те, що відбувається. Суть електронної демократії полягає у зростанні участі громадян у прийнятті управлінських рішень. Для більшості електронна демократія означає все більш активну участь, посилену Інтернетом, мобільним

зв'язком та іншими технологіями в сучасній представницькій демократії, а також більш представницькі або прямі форми вирішення громадських проблем через громадську участь. З цієї точки зору електронна демократія включає всі засоби електронної комунікації, які дозволяють громадянам прагнути притягнути політиків (управлінців) до відповідальності за їхні дії в публічній сфері. Вчений виділив такі аспекти електронної демократії, які потребують використання різноманітних технологій: посилення прозорості (транспарентності) політичного процесу, посилення безпосередньої участі громадян, поліпшення якості формування думок, що відкриває нові інформаційні та дискусійні простори [9].

Концепція «віртуальних спільнот» Г. Рейнгольда, американського соціолога, є важливою частиною теоретико-методологічного багажу досліджень електронної демократії та базується на тому, що Інтернет може бути інструментом зміцнення демократичних цінностей, а сам дослідник називає Інтернет «великий вирівнювач», здатний «збалансувати важіль влади між громадянами та політичними магнатами». Він вважає, що ідеальною формою електронної демократії є реалізація громадянського самоврядування через електронні опитування громадської думки, без участі професійних політиків, їх представників та інших осіб з політичного оточення. Інтернет є основним інструментом демократії, який надає невіддільним та владним структурам і уповноваженим органам управління рівні можливості та вплив. Технологічні можливості, які дозволяють невіддільним ланкам управління швидко самоорганізовуватися для захисту своїх інтересів, наближають електронну демократію до прямої демократії [10].

Слід зазначити, що роль ІКТ в управлінні стала предметом не лише наукового, а й політичного дослідження. Так, 22 липня 2000 року лідери G8 прийняли Окінавську хартію глобального інформаційного суспільства, в якій сформульовано критичну важливість новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні цього суспільства: «Інформаційні та комунікаційні технології... є однією з найбільших важливих факторів, що впливають на

формування суспільства у двадцять першому столітті. Їхній революційний вплив впливає на те, як люди живуть, навчаються та працюють, а також на те, як уряди взаємодіють із громадянським суспільством... Стійкість глобального інформаційного суспільства базується на демократичних цінностях, які стимулюють людський розвиток, таких як вільний обмін інформацією та знаннями, взаємоповага та терпимість до інших» [11].

Як ми бачимо зі змісту цитованого документу, сучасні технології сьогодні вважаються важливим фактором демократизації.

Досі тривають дискусії про взаємодію двох сучасних концепцій електронного урядування та електронної демократії. Існує два погляди на визначення зв'язку між електронним урядуванням та електронною демократією. Перший - розглядає електронну демократію як частину електронного урядування. Електронна демократія та електронна участь вважаються елементами електронного урядування та тлумачаться як електронна реалізація легітимних демократичних засобів або процесів прийняття рішень. Згідно з таким підходом, вони зводяться до технічних аспектів, а саме електронних виборів та електронного голосування. На відміну від цього, другий підхід розглядає електронний уряд як частину електронної демократії. Електронне урядування є важливою частиною електронної демократії, але далеко не вичерпною, оскільки остання включає не лише взаємодію громадян з органами державної влади, а й всю сферу соціальної комунікаційної взаємодії громадян, організацій та установ через електронні мережі [1, с.21].

Тема розмежування цих понять свого часу стала предметом гострої наукової дискусії серед вітчизняних вчених, висловлювалися та спростовувалися синоніми наведених термінів, змінювались думки про те, які з даних понять є цілим, а які – складовими цілого, відшукувались між ними загальні та відмінні риси.

Цікавим є визначення, яке сформулював А.В. Мезенцев, в якому він говорить, що «електронна демократія є такою формою організації суспільства,

в якому громадяни, громадські організації та представники бізнесу беруть участь у прийнятті державних рішень та управлінні країною завдяки широкому використанню інформаційно-комунікаційних технологій», а електронне урядування визначається як «сучасна система державного управління, заснована на принципах відкритості, прозорості та підзвітності, яка забезпечує ефективну взаємодію громадян, громадських організацій та органів державної влади за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій» [12].

Тобто, маємо дві концепції (моделі) застосування інформаційно-комунікативних технологій у процесі розбудови інформаційного суспільства : «демократичну» (електронна демократія) та «адміністративну» (електронне урядування). У «демократичній» концепції віддається перевага комунікації «знизу вгору» за якої певним чином громадяни здійснюють вплив на функціонування держави, отримують інформацію від державних органів , контролюють вироблення державної політики у відповідності до власних пріоритетів та на основі цього приймають участь у політичних рішеннях. «Адміністративна» модель на противагу «демократичній» навпаки має будову відносин «зверху вниз», тобто має на увазі здійснення управлінської діяльності та надання послуг. Традиційно значну увагу дослідники приділяли електронній демократії, більш яскравій науково-політичній конструкції. Водночас впровадження ІКТ в адміністративні процеси з об'єктивних причин дає більш швидкі та виражені результати, тому недооцінка адміністративної частини може призвести до неповно точного відображення практик електронного урядування в науковій теорії та зрештою до марної витрати ІКТ на державне управління. потенційні переваги [1, ст. 21].

Термін «е-демократія» (e-democracy) у вузькому значенні вживається, коли йдеться про використання інформаційно-комунікаційних технологій для організації політичного процесу, використання цих технологій громадянами для участі в конституційно передбачених діях у державному управлінні та місцевому самоврядуванні.

Рада Європи визначає електронну демократію як використання урядами, політичними партіями, громадянами та іншими суб'єктами політичних процесів на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях ІКТ для підвищення участі громадян у процесах прийняття державних рішень. ІКТ можна використовувати різними способами, не лише для голосування [1, с. 22-23].

Отже, на сьогоднішній день на теоретичному рівні не сформовано єдиного визначення терміну «електронна демократія», але в усьому світі це поняття прийнято трактувати як двозначне. Електронна демократія у вузькому розумінні – це застосування ІКТ для реалізації прав людини, тобто їх електронне забезпечення. ІКТ тут відіграють найважливішу роль. У більш широкому розумінні електронна демократія – це участь громадян у вирішенні соціальних проблем за допомогою ІКТ. Тобто електронна демократія тут служить інструментом для зміцнення демократії та розвитку демократичних інститутів, тоді як ІКТ служать лише засобом участі громадян у суспільній діяльності [13, с. 5].

1.2. Розвиток електронної демократії в Україні

На початку 21 століття світ увійшов у період кардинальних змін із швидким розвитком цифрових технологій. Глобальний процес, що супроводжує становлення інформаційного суспільства, отримав вдалу назву «Індустріальна революція 4.0». Технологічні зміни, що охоплюють усі сфери життя, включно з функціонуванням держави та її відносинами з громадянами, проявилися у формі запровадження електронного урядування та електронної демократії. Поняття «електронна демократія» виникло в США і стало популярним у багатьох країнах світу. Електронна демократія базується на принципах прозорості, відкритості, участі та громадської освіти. Метою побудови електронної демократії є розширення участі громадян у державотворенні та прийнятті рішень шляхом використання електронних технологій.

В Україні е-демократія проходить етап становлення та інтенсивного розвитку. З прийняттям законів «Про електронні документи та електронний документообіг», а також «Про електронний цифровий підпис», розпочалося формування законодавчої бази для функціонування електронної демократії. Передумовою становлення електронної демократії в Україні є розширення Інтернет-населення та інтенсивний розвиток сектору інформаційних технологій. Активна участь громадянського суспільства у формуванні електронної демократії в Україні. Стрімкий розвиток електронної демократії в Україні визнала Організація Об'єднаних Націй: позиція України в рейтингу розвитку електронної демократії значно покращилася з 2015 року і наразі займає 32 місце. У листопаді 2017 року Кабмін схвалив Концепцію розвитку електронної демократії до 2020 року. Відповідно до цієї концепції, до 2020 року Україна мала завершити формування правової бази електронної демократії. Хоча Україні ще належало запровадити такі інновації, як електронне голосування чи цифрові паспорти, громадяни України вже мали доступ до багатьох інструментів електронної демократії [14].

Серед важливих міжнародних документів, на які слід звернути увагу, є рекомендації Ради Європи, членом якої є Україна, в якому говориться, що електронний урядування включає електронну демократію та електронне надання державних послуг. Публікація інформації в електронному вигляді як діяльність відноситься до електронних послуг. Також обумовлено принципи та засади, на яких має будуватись електронна демократія. Основним завданням електронної підтримки демократії є зміцнення демократії, демократичних інститутів і процесів, розповсюдження демократичних цінностей. Електронна демократія залежить від демократичних, гуманістичних, соціальних, етичних і культурних цінностей суспільства, в якому вона реалізується, при цьому фундаментальні свободи, права людини, включно зі свободою доступу до інформації, мають підтримуватися та дотримуватись. Е-демократія сприяє підвищенню прозорості діяльності

органів влади за рахунок використання сучасних технологій для забезпечення доступу громадян до інформації [15, с.9].

Вітчизняні вчені виокремлюють три основні етапи вироблення електронної демократії в Україні [1, с. 10-14].

Перший етап (2000-2001) є підготовчим етапом, в якому наголошується на визначенні найбільш загальних аспектів використання сучасних ІКТ, що є підґрунтям для подальшого розвитку країни в цьому напрямку [16].

Другий етап (2002-2003 рр.) безпосередньо пов'язаний із визначенням механізму е-урядування, який забезпечить більшу ефективність і прозорість діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, широку участь громадян у використанні інформації, активну взаємодію з органами влади через використання Інтернет-технологій. Відлік цього етапу можна почати від Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів законодавчої влади» (від 4 січня 2002 р. № 3-2002-п), якою затверджено «Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [17]. У цей період було прийнято Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» [18] та Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» [19] метою яких було забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, обов'язкове створення ними власних веб-сайтів, своєчасне оприлюднення офіційної інформації про його діяльність, чіткі вимоги до змістовного контенту на державних веб-сайтах; створення урядового порталу для формулювання та реалізації стабільної та зрозумілої національної економічної та соціальної політики України.

Для цього визначено суб'єктів, відповідальних за реалізацію окремих нормативно-правових актів. Завдання органів державної влади та місцевого самоврядування щодо функцій офіційних веб-сайтів, змістовного наповнення, своєчасного оприлюднення інформації, надання актуальної статистичної

інформації, недопущення обмежень права громадян на доступ до публічної інформації, регулярних прес-конференцій тощо, особливо за допомогою Інтернету, також визначається.

З прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» (від 24 лютого 2003 р. № 208) можна умовно вести відлік початку третього етапу [20]. Основною метою запропонованих заходів щодо розвитку інформаційного суспільства є використання електронної інформаційної системи «Електронний уряд» для надання громадянам та юридичним особам інформаційних та інших послуг.

Протягом 2004-2009 рр. порядок взаємодії органів державної влади з громадянами було доповнено постановами Кабміну, спрямованими на спрощення взаємодії між виконавчою владою та інститутами громадянського суспільства, це «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [21] та «Про додаткові заходи щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [22]. «Концепція сприяння органами влади та інститутами громадянського суспільства», яка була схвалена Кабінетом Міністрів України 21 листопада 2007 року, спрямована на імплементацію ефективного механізму комунікації між інститутами громадянського суспільства та органами виконавчої влади. Концепція визначає мету, основні завдання та принципи взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства для зміцнення демократії [23]. У 2009 році Концепція зазнала деяких змін, в основному, вони передбачали обов'язкове оголошення в ЗМІ результатів своєї діяльності та їх публічне обговорення [24].

Основним суб'єктом впровадження та розвитку електронної демократії є державна влада. Аналізуючи їхню діяльність у конкретних сферах, можна стверджувати, що певні елементи електронної демократії в Україні діють.

Набір інструментів електронної демократії відкриває додаткові канали спілкування між громадянами, між громадянами та владою, між владою та

іншими суб'єктами політичного процесу. В Україні забезпечення процесу вищезгаданої комунікації забезпечується завдяки інформаційним електронним ресурсам органів влади, зокрема це: веб-сайти Президента України, Верховної Ради України, веб-портал Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Вищого Господарського Суду України тощо. На 2010 рік на Єдиному порталі Кабінету Міністрів України розміщено сайти 73 центральних органів виконавчої влади та 27 обласних державних адміністрацій, міст Києва та Севастополя.

Згідно з нормами чинного законодавства, веб-сайти органів державної влади надають досить повну та своєчасну інформацію: новини, поточну діяльність, перелік нормативно-правових актів нормотворчої діяльності або результати діяльності відповідних органів, плани та окремі форми звітів з оприлюдненням їх виконання, надається інформація про графік прийому громадян посадовими особами, перелік «телефонів довіри» чи «гарячих ліній» та інше.

Така форма електронної демократії, яка забезпечує інформування громадян, на сьогоднішній день найбільш повно реалізується в рамках реалізації принципу прозорості та відкритості в діяльності державних органів, однак це передбачає лише односторонній зв'язок між владою та громадянами, коли органи влади виробляють і повідомляють громадянам інформацію. Це і «пасивний» доступ до інформації (на запит/прохання громадян) і «активні» державні заходи щодо поширення цієї інформації серед громадян.

Також Кабміном було запропоновано електронний інструмент для налагодження діалогу з громадянами та їх організаціями. Для реалізації цього задуму було створено веб-сайт «Уряд і громадськість» на єдиному веб-порталі органів виконавчої влади України, з якого можна було здійснити перехід до сайту інтерактивної інформаційно-аналітичної системи (скорочено - ІАС) Кабінету Міністрів України «Громадянське суспільство і влада». Система ІАС мала на меті сприяти розвитку інститутів громадянського суспільства та їх взаємодії з органами державної влади в режимі он-лайн [25]. Однак, за

наявною інформацією, що міститься в ІАС вище, рівень участі громадян в обговоренні проектів НПА, які готують різні міністерства, є достатньо низьким. Відтак, станом на 28 грудня 2009 року більшістю міністерств не було винесено жодного проекту нормативно-правових актів на громадське обговорення в Інтернеті [26].

Від 1 жовтня 2014 р. набрала чинності Постанова Кабміну №492 «Про затвердження Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України», в якому говориться, що агентство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який реалізує державну політику у сферах інформатизації, електронного урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства [27]. До основних завдань, які ставились стосовно агенства було віднесено реалізацію публічної політики у сфері е-урядування, інформатизації, створення і використання національних електронних ресурсів інформування та розвитку інформаційного суспільства, а також внесення пропозицій про забезпечення формування державної політики в цій сфері на розгляд Кабінету Міністрів України. Головою Державного агентства з питань електронного урядування України було призначено Риженка Олександра Володимировича, українського державного діяча, експерта у сфері інформаційних технологій.

Релізація в Україні реформи децентралізації спрямована на посилення механізму самоорганізації громадян та активізацію реалізації громадських ініціатив. Це, у свою чергу, має стати міцною основою для розбудови електронної демократії на місцевому та національному рівнях. У сучасних умовах становлення інформаційного суспільства, стрімкий розвиток і впровадження інформаційних технологій, у тому числі в процесі здійснення політичної влади, визначають сучасний механізм функціонування політичної системи, яка набуває віртуальну форму виміру. Позитивний вплив віртуалізації політичної системи виявляється в посиленні ефективності

комунікації з громадянським суспільством, та є і негативний момент – поява можливого маніпулятивного впливу на неї. Події Євромайдану, інформаційна війна проти України суттєво посилили процес самоорганізації громадян, чому сприяли, зокрема, можливості інформаційно-комунікаційних технологій, які є різними видами політичної основи Інтернет-участі [28].

Щодо окремих міністерств, то ситуація виглядала наступним чином - громадян інформують на належному рівні, зворотний зв'язок – навпаки. Отже, за результатами аналізу сайтів різних міністерств, можна сказати, що лише Міністерство юстиції надає на своєму сайті результати обговорень нормативно-правових актів. Обговорення та дискусії на етматичних форумах підтримують Міністерство освіти і науки України, Міністерство вугільної промисловості України, Міністерство оборони України, Міністерство економіки та Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту - зворотній зв'язок на сайтах цих міністерств здійснюється за допомогою електронної пошти. Натомість, на веб-сайті Міністерства аграрної політики, Міністерства закордонних справ, Міністерства з питань житлово-комунального господарства України не передбачено жодного інструментарію задля здійснення зворотнього зв'язку. На веб-сайтах Міністерства культури і туризму України не заповнені деякі рубрики. За даними моніторингу Держтелерадіо України, система інформаційного рівня поширюється на всі сайти управління. Однак лише 42,6% центральних органів виконавчої влади та 40,7% органів місцевого самоврядування впроваджують на своїх веб-сайтах двосторонню інтерактивну модель комунікації [29].

Характерною рисою розвитку електронного парламенту є однобічне інформаційне обслуговування. Зокрема, відсутні такі звичні для європейської практики інструменти, як: доступ до документів, що стосуються законодавчого процесу, для всіх зацікавлених, можливість коментувати той чи інший законопроект, електронний документообіг, Інтернет-трансляції засідань парламенту тощо. Позитивний крок у розвитку е-демократії вбачається у підвищенні рівня оперативності щодо надання інформації про

пленарні засідання Верховної Ради. Інформація подається у вигляді стенограм парламентських засідань, які викладені в текстовому форматі у рубриці «Форум». За результатами опитування, яке з 27.04.2009 р. проводиться на сайті Верховної Ради, підтвердився недостатній розвиток е-парламенту. На запитання «Чи є діяльність Верховної Ради прозорою для суспільства?» станом на 28.12.2009 р. більшість (76%) користувачів Інтернет відповіли негативно [30].

Одним із останніх досягнень у сфері впровадження електронної демократії є запровадження деяких аспектів такої важливої частини електронної демократії, як електронні суди. Наприклад, на сайті Вищого господарського суду онлайн доступна інформація про хід розгляду конкретних справ у Господарському суді України. Як позитивний приклад забезпечення відкритості та прозорості влади можна відзначити розміщення на сайті Конституційного Суду України [31] та Вищого Господарського Суду України [32] інформації щодо декларування доходів суддів, звіт про розподіл бюджетних коштів. Водночас ці послуги доступні не у всіх частинах української судової системи. Крім того, не розроблені такі компоненти електронного суду, як подача документів до суду в електронному вигляді, онлайн-трансляція судових засідань тощо.

Президент України В. Ющенко активно використовує форми електронної демократії, особливо під час обговорення президентського проекту Конституції України. Проривними для України є також кроки Президента України В. Ющенка щодо налагодження онлайн-спілкування з громадянами. Мова йде, зокрема, про підсумкові річні інтерв'ю 14.12.2006 р, прес-конференцій проведених в мережі Інтернет 27.12.2007 та 23.12.2008 рр., на яких були дані відповіді на запитання користувачів [30].

На 2010 рік Україна зберігала дуже низький показник у Європі доступу населення до мережі Інтернет – він становив 17,8 користувачів на 100 жителів – це було менше, ніж в Греції, де показник охоплення населення Інтернет-

мережею був найменшим серед країн Євросоюзу, тобто 20 користувачів на 100 жителів [33].

Перспективи розвитку електронної демократії безпосередньо залежать від рівня розвитку інформаційного суспільства країни: рівня комп'ютеризації населення, доступу до Інтернету, «цифрової нерівності» на міждержавному та міжрегіональному (внутрішньонаціональному) рівнях. Наведені показники свідчать про недостатній розвиток відповідної інфраструктури в Україні. Як наслідок, згідно з 5-річним дослідженням Міжнародним телекомунікаційним союзом (International Telecommunication Union) щодо рівня розвитку ІКТ у 154 країнах світу з 2002 по 2007 рік, Україна посідає лише 51 місце.

Громадянське суспільство брало активну участь у становленні, формуванні та розвитку електронної демократії в Україні. Стрімкий розвиток електронної демократії в Україні визнала Організація Об'єднаних Націй: з 2015 року держава значно покращила свої позиції в рейтингу розвитку електронної демократії та посідає 32 місце. У листопаді 2017 року Кабмін схвалив Концепцію розвитку електронної демократії до 2020 року. Відповідно до цієї концепції до 2020 року Україна мала завершити формування нормативно-правової бази електронної демократії. Хоча, на той час, такі інновації, як електронне голосування чи цифрові паспорти, ще не впроваджені в Україні, громадяни України вже мають доступ до багатьох інструментів електронної демократії.

На місцевому рівні електронна демократія в Україні стрімко розвивається. Станом на 2017 рік електронні петиції запроваджено у близько 130 громадах, ними користується понад 1 мільйон українців. Громадські бюджети запущено у 70 громадах. Київ лідирує в ефективності впровадження таких інструментів: влада підтримує петиції на 70%, а до державного бюджету виділено рекордні 100 мільйонів гривень. На національному рівні розвиток електронної демократії відбувався повільніше, але розробка концепцій розвитку електронної демократії може це змінити.

У 2016 році в Києві відбулася революція в частині участі в бюджеті: кияни голосували повністю в електронному вигляді на проектному голосуванні, яке по суті стало першими в Україні «електронними виборами». За їх результатами відібрано 62 проекти, на реалізацію яких виділено 50 мільйонів гривень.

Ще одним показником розвитку електронної демократії на місцевому рівні стали електронні петиції. По всій Україні близько 1 мільйона громадян подали петиції та проголосували за органи місцевого самоврядування. У Києві влада виявилася найбільш відкритою до петицій: близько 70 відсотків петицій було підтримано.

Першим проявом електронної демократії на національному рівні є Революція Гідності. Соціальна мережа Facebook стала її першим інструментом: варто згадати лише пост журналіста Мустафи Найєма, який зібрав перший мітинг на Майдані[34].

2 вересня 2019 р. було створене Міністерство цифрової трансформації України, шляхом перетворення Державного агенства з питань електронного урядування України. Постанову щодо діяльності Мінцифри, яка регламентує його повноваження та сфери компетенції, було затверджено 18 вересня 2019 р. Кабінетом Міністрів України. Міністерство є центральним засвідчувальним органом у сфері електронних довірчих послуг. У компетенцію міністерства також входить розвиток широкопasmового доступу до Інтернету, телекомунікаційних мереж та ІТ-галузі. Міністерство очолює Віце-прем'єр-міністр – Міністр цифрової трансформації України Михайло Федоров [35].

Минулого року Україна піднялася на 29 позицій у рейтингу Індексу електронної участі ООН. Його розроблено в рамках глобального дослідження країн, які готуються запровадити електронний уряд. Зараз Україна посідає 46 місце зі 193, маючи найбільш розвинену електронну участь у комунікації громадянин-держава. А вже у 2022 році ми планували потрапити в топ-20, тому аналізуємо найкращі світові практики електронного урядування та використовуємо досвід США та Естонії, які є одними з країн-лідерів

електронного урядування. Україна впевнено переходить до безпаперового режиму. Перший у світі цифровий паспорт, революційний обмін документами в один клік, електронний підпис у смартфоні, оформлення ФОП за 15 хвилин, комплексне обслуговування при народженні – е-Малятко замість купи візитів до різних установ. Кожного дня команда Мінцифри здійснює кропітку працю над подоланням бюрократичних бар'єрів та розбудовою діалогу між нацією та державою. Саме тому Мінцифри створило національну платформу електронної демократії «ВзаємоДія», де українці можуть вільно спілкуватися з державними інституціями та брати участь у прийнятті рішень [36].

1.3. Світовий досвід впровадження та використання інструментів електронної демократії

Організація Об'єднаних Націй кожні два роки публікує глобальне дослідження роботи е-урядів світу. Дослідження описує індекс країн, виділяючи ТОП найрозвиненіших країн в сфері електронної демократії, розкриває останні тенденції в технологіях та інституціях, які працюють над розвитком електронної демократії в різних країнах.

У дослідженні Організації Об'єднаних Націй 2016 року серед лідерів у сфері електронної демократії були виділені Японія з індексом електронної участі 0,9831 та Нова Зеландія – з 0,9492 відповідно [37]. (Таблиці в роботі [Konashevska_Kiselova_Mehanizmi-derzhavnogo-upravlinnya.pdf](#))

Інструменти електронної демократії в Новій Зеландії

Нова Зеландія демонструє високий рівень розвитку трьох вимірів електронної демократії, усі три з яких включено до індексу електронної участі, що свідчить про досконалість цього механізму в країні. Тому варто розглянути впроваджені в країні інструменти електронної демократії, які довели свою ефективність та надійність.

Слід зазначити, що створені в Новій Зеландії системи ресурсів електронного урядування структуровані таким чином, що вони взаємопов'язані та представляють собою механізм, за допомогою якого

громадяни відчують себе причетними до процесів управління та мають можливість брати безпосередню участь у цих процесах.

Е-парламент є чи не найважливішим інструментом електронної демократії в Новій Зеландії. Електронний парламент - це використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) обраними представниками, політичними і державними службовцями для посилення участі громадян у законотворчій діяльності. Е-парламент є гілкою е-демократії, де на регіональному та місцевому рівнях відбуваються законодавчі, дорадчі та дискусійні зібрання, що залучають багато зацікавлених сторін, як то депутатів, політиків та державних службовців, виборців (громадян) та представників ЗМІ тощо. Доктор державного управління професор Чукут С.А. говорить, що «Електронний парламент - невід'ємна частина електронної демократії, уповноважена ставати більш прозорою, доступною і підзвітною завдяки ІКТ» [38, с 1].

У Новій Зеландії створено сайт е-парламенту - електронний майданчик, де члени парламенту приймають закони, обговорюють важливі питання та контролюють діяльність уряду, а також, як працює парламент, виборчі комісії, депутати та партії в парламенті цього тижня, публікації та дослідження, висловлення думок, візити, історія та архітектура, освіта, вивчення парламенту, адміністрація [39].

Цей сайт містить особисті сторінки всіх членів парламенту, з вказанням їхніх контактних даних та посилання на їхні сторінки в соціальних мережах.

Портал електронного парламенту також дозволяє громадянам подавати електронні звернення (петиції). Так, для цієї мети на сайті є спеціальна сторінка «Get involved» («Залучення»), відвідавши яку, ви можете дізнатися, що будь-хто може звернутися до Палати представників, щоб вимагати вжиття заходів щодо публічної політики, правових та приватних питань. Будь-хто будь-якого віку може подати заявку до Палати, включаючи корпорації та неюрідичних осіб з достатнім організаційним статусом. Палата може прийняти клопотання, якщо воно відповідає встановленим правилам, тобто це

має бути документ адресований Палаті представників, який містить звернення щодо вжиття певних дій з питань державної політики, правових питань або з приватним зверненням, та підписаний щонайменше однією людиною.

Головний урядовий портал Нової Зеландії представлений на сайті - www.govt.nz, інтерфейс якого був оновлений у 2015 році, що сприяло збільшенню активності на сайті на 84%. Зараз сайт має на меті надання відповідей на всі основні запитання громадян у різних сферах, а головне – розвиток зворотного зв'язку між громадянами та владою [40].

На головній сторінці всі питання розбиті по блоках: Іміграція та візи; Податки та фінанси; Освіта; Робота; Паспорти, громадянство та посвідчення особи; Виїзд з Нової Зеландії; Сім'я; Здоров'я, Права споживачів і скарги; Житло та майно; Транспорт; Закон, злочин і правосуддя; Відпочинок та навколишнє середовище; Історія, культура та спадщина. Кожний розділ містить відповіді на питання та алгоритм дій для отримання тієї чи іншої послуги. У кінці сторінки є анкета для відгуків громадян про те, чи допоміг їм портал отримати відповіді на питання, які їх турбують. Якщо ні, вони також мають можливість повідомити та описати проблему. Такий підхід сприяє вдосконаленню порталу та розширенню кола питань, у вирішенні яких може допомогти держава. Ефективний зворотний зв'язок є важливою особливістю порталу уряду Нової Зеландії.

Урядовий портал Нової Зеландії містить розділ, який дозволяє безпосередньо звернутися до уряду (Contact NZ government), перелік державних установ (A-Z of government agencies) та розділ допомоги, якщо користувач не впевнений, до кого слід звернутися (If you're not sure who to contact).

Також на урядовому порталі громадяни мають можливість отримати консультацію, залишити пропозицію до законопроекту, здійснити запит на інформацію від уряду, зареєструватися для голосування на виборах, поскаржитись на урядовий департамент, знайти інформацію про членів

парламенту, отримати дозвіл на шлюб он-лайн, навіть, можна залишити свою останню волю та заповіт.

Одним з найважливіших ресурсів електронної демократії Нової Зеландії виступає сайт Elections New Zealand [41]. Цей веб-сайт є основною комунікаційною та публікаційною платформою для виборчих органів Нової Зеландії. Він може не тільки брати участь в голосуванні, але і служити величезним сховищем інформації. На цьому сайті можна знайти майже будь-яку інформацію, яка потрібна громадянам чи ЗМІ про функціонування виборчої системи Нової Зеландії.

Особливо корисним розділом сайту є «Voting» («Голосування»). В цьому розділі є ґрунтовні роз'яснення для громадян щодо процедури голосування: як голосувати, хто є кандидати та політичні партії, коли можна проголосувати, як знайти місця для голосування поблизу вас, пошук місця голосування за кордоном, також можна отримати картку EasyVote, яка значно полегшує і пришвидшує процедуру голосування. У розділі «2022 Hamilton West by-election» є інформація про Проміжні вибори в Гамільтон Вест у 2022 році, дати початку – 28.11.2022 р. і закінчення – 10.12.2022 р. періоду довиборів місцевого члена парламенту, також є підрозділи, де можна ознайомитись з інформацією, як стати кандидатом, правилами агітації, витрат і пожертв, подати заявку на вакансію на час роботи виборчої дільниці тощо.

Таким чином, поточний стан розвитку інструментів електронної демократії в Новій Зеландії характеризується високим ступенем гарантії прозорості, відкритості та звітності про свою діяльність.

Механізм електронної демократії в Японії

Японія входить до трійки лідерів у світі за розвитком інструментів електронної демократії. Як і в Новій Зеландії, в країні діє онлайн-система урядування, яка також характеризується тим, що вона відкрита та доступна для всіх громадян, технологія зручна та проста у використанні, тому діалог між державою та урядом приносить ефективні результати для розвитку всієї країни.

Японія з 2008 року активно розвиває електронний парламент, а саме: купує планшети, встановлює Wi-Fi в залах засідань і Конгресу, активно залучає IT-фахівців до розробки програмного забезпечення.

Компанія Hitachi Systems з 2013 року почала впровадження своїх технологій у сфері зберігання, обробки, використання та розповсюдження даних у Японії. У цьому ж році стартував проект «Конгрес проекту ІКТ», спрямований на створення парламентської системи з використанням планшетних терміналів. Таким чином Японія заклала основу технологічних засобів для спілкування зі своїм народом.

Оскільки Японія зазнала багатьох природних катаклізмів, було вирішено розробити програму ретрансляції «Internet Relay» та, так званий, «бізнес-план безперервності» (альтернативна назва «Цілорічний Парламент») для створення «віртуальної хмари», в якій розміщені всі комунікаційні ресурси для представників парламенту та громадян, зберігатимуться всі дані, інформація, звернення з усіх складних питань. Проект також було покладено на корпорацію Hitachi Systems [42].

Важливим є те, що у громадян є досить широкий доступ до комунікації з владою за допомогою особистих пристроїв (телефон, планшет, ПК) та розташованих у громадських місцях терміналів.

Коли така система використовується в поєднанні з терміналом, у разі стихійного лиха або надзвичайної ситуації відбувається «поступове аварійне відключення» системи. Тому, використовуючи систему електронного зв'язку, за оцінками секретаріату Парламенту, країна збереже понад 2 мільйони ієн щороку на зелених насадженнях.

Завдяки системі точки доступу та синхронізації засідань кожен громадянин має унікальну можливість «побувати» на засіданнях парламенту. Кожен звіт обраних посадових осіб має бути поданий в електронному вигляді. Завдяки цьому кожен, хто бере участь у процесі он-лайн, може бачити і чути, що говорять депутати на зборах, засіданнях та конференціях. Включення у

процес державотворення та участь здійснюється також завдяки можливості залишати питання, коментарі та пропозиції.

На прикладі веб-сторінки японського Прем'єр-міністра можна продемонструвати функціонування в Японії таких інструментів е-демократії, як надання громадянам інформації, консультацій та вільного доступу до своєчасно опублікованих матеріалів на урядових порталах. Щоб зв'язатися з Прем'єр-міністром Японії Кішідою Фуміо Громадянам Японії достатньо зайти на сайт міністра та зайти в його особистий кабінет: <http://japan.kantei.go.jp> [43].

Вивчаючи офіційну веб-сторінку Прем'єр-міністра Фуміо Кішіді, можемо юачити наступні розділи:

- 1) ПМ в дії (висвітлено дії, зустрічі, поїздки та іншу діяльність прем'єр-міністра);
- 2) Виступи та заяви ПМ;
- 3) Прес-конференція головного секретаря ПМ;
- 4) Рекомендована інформація (Основна політика кабінету Кішіді, Відповідь на агресію росії проти України, Інформація пов'язана з Covid-19);
- 5) Основні ініціативи Прем'єр-міністра (Нова форма капіталізму, Дипломатія/Безпека, Реагування на стихійні лиха, Covid-19, Україна);
- 6) Розділ нової інформації (новини за останні дні);
- 7) Склад Кабінету Міністрів (з повним списком міністрів, державних міністрів, віце-міністрів, спеціальних радників ПМ та посиланнями на сторінки, що містять повну інформацію про кожного);
- 8) Список офіційних облікових записів SNS офісу ПМ.
- 9) Участь у соціальних мережах, за допомогою яких громадяни можуть спілкуватися, висловлювати свою думку та вносити пропозиції чи думки через представників Прем'єр-міністра.

Також є панель для швидкого зворотнього зв'язку «Зв'яжіться з нами».

Таким чином, в Японії доступні перераховані вище інструменти, а це означає, що країна впровадила найрізноманітніші механізми електронної демократії в усіх можливих напрямках, які вона передбачає.

Розглядаючи е-демократію Японії, особливу увагу слід звернути на такий елемент як електронне голосування.

«Донедавна голосувати в Японії могли лише громадяни старше 20 років. Неповнолітні віком до 20 років не несуть повної кримінальної відповідальності, не можуть купувати тютюнові вироби та алкогольні напої, не можуть укладати угоди та не можуть отримувати банківські кредити. Злочини 18-19 років розслідуються і розглядаються як неповнолітні, а ЗМІ не мають права розголошувати імена підозрюваних і злочинців, якщо вони не старше 20 років» [44].

У 2016 році Верхня палата парламенту Японії одноголосно прийняла закон, що дозволяє особам, які досягли 18 років голосувати на виборах до державних установ та в органи влади. Закон набув чинності через рік. Таким чином, на виборах до Верхньої палати наступного року долучилися молоді люди віком від 18 років. Це збільшило електорат на 2,4 мільйона. Водночас обиратися до парламенту та бути обраними до суду присяжних можуть лише особи, які досягли 20 років [45, с.18].

Запровадження системи електронного голосування у Верхній палаті почалось з 1998 року.

Певною особливістю виборчої системи Японії в активному виборчому праві є система подвійної реєстрації. Тобто кожен потенційний виборець має 2 реквізити: сімейна реєстрація – ведеться за місцем народження в першому муніципалітеті, другий – за місцем проживання. Втрата будь-якого з двох документів скасовує право громадянина Японії на голосування.

Перша реєстрація в основному використовується для складання списків виборців. Бо в цьому випадку до електронного реєстру вносять усіх мешканців. Вторинна реєстрація більше пов'язана з поточним місцем

проживання та голосуванням на місцевих виборах і вимагає 3-місячного цензу прописки, щоб мати право брати участь.

Списки виборців можуть бути складені дуже швидко, оскільки будинкові книги та списки виборців вносяться до комп'ютеризованих баз даних. Списки виборців переглядаються кожні 3 місяці на рік, а потім перед виборами відбувається повна «чистка» списків.

Голосування відбувається за місцем проживання виборця, а в разі зміни місця проживання виборець протягом 40 днів повинен зареєструватися за новим місцем, протягом якого він автоматично вноситься до бази даних відповідного виборчого округу. За порушення цієї процедури виборців штрафували. Виборець отримає повідомлення про вибори, у якому буде зазначено його ім'я, вік та адресу. Повідомлення має штрих-код [45, с. 19].

Виборці приносять це повідомлення на дільниці в день голосування та отримують бюлетень відповідно до повідомлення. За відсутності такого повідомлення, виборці надають посвідчення особи.

У бюлетені виборці вручну вносять імена кандидатів (незалежно від того, чи вони обрані за мажоритарною чи пропорційною системою). Потім, після завершення голосування, урни з усіх дільниць поліція вивозить на ділянку, де спеціальна машина зчитує прізвища кандидатів і підраховує голоси. Варто зазначити, що електронне голосування було запроваджено на чотирьох округах, але оскільки багато виборців не змогли проголосувати через відключення електроенергії на одному з округів у день виборів, для цього було подано позов до суду. У результаті в Японії наразі скасовано електронне голосування, і голосування проводиться лише за допомогою бюлетенів.

Але, станом на 8 листопада 2022 року, за повідомленням Інтернет-джерела «NHK World-Japan», у японському місті Цукуба, яке відоме як полігон для випробування новітніх технологій, неподалік від столиці Токіо, проходять віртуальні вибори, щоб перевірити можливість голосування за допомогою смартфона. Місто Цукуба в префектурі Ібаракі визнано урядом одним із «суперміст» Японії, в якому міська влада і прагне провести справжні

онлайн-вибори мера та ради у 2024 році. У віртуальному голосуванні взяли участь близько 14 тис. мешканців, які отримали заздалегідь спеціальні листівки із зображенням чотирьох вигаданих кандидатів та описом «їхніх обіцянок». Виборці мають скористатися спеціальним додатком для смартфона та ввести заздалегідь призначений номер або відсканувати свою ідентифікаційну картку «My Number», щоб підтвердити свою особу. Голосування тривало тиждень. Після опитування учасників електронного виборчого процесу, міська влада надасть свою оцінку цій системі голосування [46].

Електронна демократія в Естонії

Дуже важливо розглянути розвиток електронної демократії в Естонії, яка як і Україна є пострадянською країною.

Станом на 2008 рік згідно з "United Nations e-Government Survey 2008" за показником e-Government Readiness Index, що включає індекс телекомунікаційної інфраструктури, веб-індекс та індекс людського капіталу та показником Е-участі (показник успішності діалогу між урядом та громадянами шляхом використання тестування, фокус-групи тощо), перше місце посіла країна США, друге зайняла Республіка Корея, третє – за Данією, Естонія зайняла восьме місце, в той час як Україна - чотирнадцяте [47, с. 27].

На сучасному етапі Естонська стратегія розвитку інформаційного суспільства будується відповідно до стандартів Європейського Союзу, тобто «i2010: A European Information Society for growth and employment» та «i2010 eGovernment action plan» (програма дій) [48], затверджені урядом Естонії та із залученням усіх міністерств, державної канцелярії, наукові об'єднання та інші організації. Нова стратегія «Estonian Information Society Strategy 2013», що схвалена і затверджена урядом Естонії 30 листопада 2006 р. набула чинності 1 січня 2007р.

До основних принципів стратегії-2013 відносяться:

- розвиток інформаційного суспільства є стратегічним вибором Естонії;

- розвиток інформаційного суспільства здійснюється у співпраці державного та приватного сектору;
- створення інформаційного суспільства є рівним для усіх резидентів Естонії та груп з особливим потребами, регіонального розвитку, місцевих ініціатив;
- гарантований захист естонської мови;
- розвиток інформаційного суспільства не має мати негативного впливу на відчуття безпеки громадян, наявний захист прав, особистої інформації та анкетних даних людей;
- можливості, які надає інформаційне суспільство має бути враховане при виробленні державної політики на всіх рівнях [47, с. 28].

Правовою основою для електронного уряду в Естонії є такі документи:

- The Public Information Act (PIA) (Закон про публічну інформацію) – вступив в силу в червні 2001 року;
- The Personal Data Protection Act (PDPA) (Закон про захист анкетних даних) – чинний з 19 травня, 1996 року;
- "The Information Society Services Act" (Закон про інформаційні послуги) – в дії з 1 травня 2004 року;
- "The Electronic Communications Act" (Закон про електронні комунікації) – чинний з 1 січня 2005 року, покликаний імплементувати нову європейську структуру інформаційних комунікацій;
- The Digital Signatures Act" (DSA) (Закон про цифровий підпис) – в силі з 15 грудня 2000 року;
- "The Databases Act" (Закон про бази даних) – затверджено в 1997 році.

Безсумнівно, для впровадження електронного урядування необхідна законодавча база для забезпечення функціонування електронного урядування в країні, тому основна роль національного електронного урядування належить законодавчій владі, тобто парламенту [49]. На центральному рівні політичну Відповідальність за розвиток та імплементацию інформаційної політики

покладено на міністерства та Міністерство економічних відносин і комунікацій [50]. Держінформаційна система здійснює аналіз стану кіберпростору, функціонування інформаційних систем естонської адміністрації. Також даний підрозділ здійснює співпрацю з державним порталом, системою X-Road, базовою мережею EEBone, адміністративною системою державної інформації (RIHA), центром обміну е-документів (DEC) [51]. Аудиторська палата веде оцінку публічної адміністрації в контексті економічності, ефективності, результативності її діяльності та допомагає покращити якість державного врядування шляхом надання рекомендацій. Не останнє місце займає аудиторська палата в підвищенні якості обслуговування платників податків [52]. Важливу роль відведено Інспекції із захисту інформації, головним завданням якої є незалежне спостереження за законністю опрацювання баз даних та інформації, отриманої під час анкетування [53].

На місцевому рівні розробкою, імплементацією та забезпеченням е-врядування займаються перелічені нижче установи.

Міністерство внутрішніх справ здійснює розробку і проектування муніципальної системи і підготовку плану дій. Також на регіональному рівні задіяні Аудиторська палата, Реєстр населення, Департамент державних інформаційних систем та Центр інформатики. Окремо виділяється Асоціація естонських міст, який є добровільним союзом міських і сільських муніципалітетів задляпредставництва спільних інтересів в різних сферах, зокрема в сфері е-урядування. Ресурс працює достатньо швидко, в середньому обробка запиту відбувається протягом від 30 секунд до 2 годин залежно від рівня складності [54].

Урядовий портал Естонії, запущений в дію у березні 2003 року, виконує функцію забезпечення єдиного доступу до інформації та послуг. Урядовий портал має два розділи: інформаційний (містить інформацію про права та обов'язки громадян, а також має посилання на контакти з естонською владою), громадський («The Citizen portal» - дає можливість користувачам працювати з

базами даних, анкетами, заявами, підписувати та відправляти документи тощо. В 2022 році портал був оновлений функціонально та за наповненням. Зараз на урядовому порталі громадяни можуть знайти будь-яку інформацію з різних сфер. Розділи оновлені і досить змістовні:

- Інформація щодо Covid-19 (інструкції щодо запобігання захворюваності, допомога з оформлення рінманітної документації);
- Естонська Республіка (Конституція, національна символіка, гімн тощо);
- Здоров'я та охорона здоров'я (обслуговування, охорона праці);
- Допомоги, соціальні послуги та пенсії (гранти, пільги, пенсія, суспільні послуги);
- Сім'я (шлюб, реєстрація спільного проживання, вагітність та пологи, дошкільні заклади, безпека дітей, грошові допомоги, майнові відносини, люди похилого віку, заміна імені, заміна статі, реєстрація смерті та похорони, тварини);
- Підприємництво (Створення бізнесу, податки, митниця, облік і звітність, державні закупівлі, фінансування, захист прав споживачів, робоче середовище, захист інтелектуальної власності, правова допомога, припинення діяльності, е-резидентство);
- Сфери діяльності з особливими вимогами (аудиторство, авторське право, будівництво, енергетика, фінанси, освіта, азартні ігри, інформація та зв'язок, комерція, ЗМІ, навколишнє середовище, довірчі послуги тощо);
- Особи з особливим потребами, інваліди (підтримка та послуги);
- Громадянство та документи;
- Рух і транспортні засоби;
- Освіта і наука;
- Захист прав споживачів;
- Гроші та майно;
- Правова допомога [55].

Тобто, ми бачимо, що очного спілкування громадян і влади майже немає. Дистанційно, не виходячи з дому, можна вирішити будь-які питання.

Важливим елементом усієї інформаційної системи Естонії є EEBone (PeaTee) - широкополосна комунікаційна мережа між урядовими інституціями. Усі державні та місцеві органи влади мають право (але не обов'язково) використовувати EEBone.

З серпня 2000 року уряд Естонії працює в «безпаперовому режимі», коли документи готуються в електронному форматі. Засідання проводяться щотижня, і за ними в режимі реального часу може спостерігати будь-який житель республіки. Зустріч триває близько години. Інформаційна система уряду Естонії може обмінюватися документами в електронному вигляді, бачити зміни, внесені тим чи іншим міністром до обговорюваного проекту постанови, і голосувати в режимі реального часу.

Естонія почала видавати ID-картки в січні 2002 року. Це була відповідь на Закон про цифровий підпис, прийнятий 8 березня 2000 року. Згідно із законом, усі естонці віком від 15 років зобов'язані отримати електронні посвідчення особи. До кінця 2005 року їх було близько 80% населення. Зараз охоплення практично повне – паспорт, кредитна карта, проїзний квиток, посвідчення водія, амбулаторна карта та багато інших документів замінено ID-карткою, уся інформація міститься в базі даних та може бути зчитана державними органами через персональний комп'ютер.

Особливу увагу слід приділити питанню електронної демократії в Естонії. Якщо під поняттям демократія розуміти правління народу, тобто проникнення і реалізацію громадської думки в нормотворчому і реалізаційному процесі країни, в реалізації виборчого законодавства, то можна сказати, що вона існує в Естонії, причому в електронному вигляді.

У законі зазначено, що вся офіційна інформація має бути оприлюднена в Інтернеті. Розглянемо, наприклад, засідання місцевої ради з якогось важливого питання. Про це засідання можна дізнатися заздалегідь на сайті міста, а потім у режимі реального часу слідкувати за перебігом засідання: Хто

з депутатів нардепу голосував та чиї інтереси відстоював? Тут представлена повна інформація про кожного чиновника з можливістю зворотного зв'язку з ним. На сайті міста є майже повна інформація про кожен крок у мерії, і навіть можна простежити, скільки грошей з бюджету перераховується, куди і навіщо, наприклад, на забезпечення канцтоварами діловодів.

Вісім років тому урядовці Естонії вперше в світі перейшли на безпаперові зустрічі, використовуючи лише електронні файлові мережі. Усі проекти постанов та розпоряджень існують в електронному вигляді, і лише один-єдиний оригінал за підписом Прем'єр-міністра виглядає як знайомий документ.

З демократичної точки зору також важливі наслідки переходу до такої системи. Звичайні громадяни можуть отримати через цю систему необхідні документи, окрім, звісно, таємних документів, надіславши запит електронною поштою. Журналісти можуть отримати доступ до всіх урядових прес-конференцій і брифінгів онлайн [47, с. 37].

Усі державні служби в Естонії працюють на системі X-Road, а дані шифруються та передаються в різні департаменти таким чином, що інформацію неможливо перехопити. Неавторизований доступ неможливий: ніхто не може запитувати дані, якщо у нього немає відповідного рівня доступу, авторизації або конкретної причини. Естонці завжди отримують повідомлення, коли запитуються дані про естонців. Децентралізований характер X-Road також відіграє важливу роль у побудові мережевого суспільства: його можна нескінченно розширювати та додавати нові послуги [56].

Чим може пишатися Естонія, це виборами, які відбуваються в електронному форматі. Право голосу на цих виборах мають усі громадяни країни, незалежно від статусу громадянства та досягнення 16-річного віку на момент виборів. Також можуть голосувати особи, які мають дозвіл на довгострокове проживання в Естонії. Кандидатами можуть бути громадяни

Естонії або інших держав-членів ЄС, яким на момент висунення виповнилося 18 років.

Електронне голосування в Естонії починається за шість днів до офіційного дня виборів і закінчується за день до виборів. У день виборів неможливо проголосувати безпосередньо за допомогою електронних систем. На відміну від більшості країн світу, де електронне голосування передбачає голосування на виборчих дільницях за допомогою спеціальних електронних кіосків, електронні вибори в Естонії проводяться через власні комп'ютери жителів країни. Для електронного голосування потрібен комп'ютер із захищеним доступом до Інтернету та ідентифікаційна картка з пристроєм для зчитування карток або mobil-ID.

Протягом виборчого тижня ви можете змінити свій вибір, проголосувавши повторно, якщо це необхідно. Якщо виборець голосує як електронним, так і паперовим бюлетенем, зараховуватиметься лише вибір виборчої дільниці. Починаючи з 2021 року, виборець може змінити свій електронний бюлетень у день голосування, тобто в неділю, проголосувавши бюлетенем на виборчій дільниці. Явка на останніх виборах склала 54,7%, при цьому 46,6% виборців, які взяли участь у голосуванні, зробили це за допомогою електронної системи.

Пересічні жителі Таллінна добре відреагували на електронну систему голосування, хоча значна частина співрозмовників все ще віддає перевагу традиційному голосуванню на виборчих дільницях. Цього разу вони розмістилися не лише в більш-менш традиційних місцях на кшталт бюджетних установ, а й у торгових центрах та імпровізованих наметах у центрі міста. Таллінці назвали свої вибори "демократичним фестивалем".

Члени виборчої комісії та розробники електронної системи впевнені в її надійності та безпеці. За весь час існування, починаючи з 2005 року, спроби її зламу не мали жодних серйозних наслідків, вважають представники держслужби, відповідальної за організацію виборів [57].

Естонія стала першою країною, яка запровадила послугу «електронне громадянство» для іноземців. Власники цього громадянства можуть тут дистанційно реєструвати бізнес, відкривати банківські рахунки та сплачувати податки. Згідно з версією міжнародної неурядової організації Transparency International станом на 2018 рік, Естонія займала 21 місце серед 180 найменш корумпованих країн. Естонія посідає 30 місце у світі за індексом людського розвитку (за категоріями ООН) [58].

Отже, запровадження електронних систем в Естонській Республіці сприяє розвитку зрілого інформаційного суспільства та виконує такі завдання: підвищення ефективності та своєчасності надання корисних послуг суспільству та бізнесу; покращення якості інформації, що надається; зниження ризику корупції; забезпечення відкритості взаємодії; зменшення бюрократії.

Впровадження електронної демократії в нашій країні може допомогти усунути або мінімізувати корупцію. Люди зможуть обійти бюрократію та отримати простіший, швидший і дешевший доступ до державних послуг.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВИРОБЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Правова та організаційна основа електронної демократії в Україні

Україна, проголошуючи себе демократичною країною, також має долучитися до процесу глобальної інформатизації та реалізовувати розвиток електронної демократії. Було зроблено певну кількість необхідних кроків для розвитку основних інструментів електронної демократії. Але цього недостатньо, щоб усі учасники правовідносин могли брати участь в електронному вигляді у вирішенні соціальних проблем. Процесу розвитку цього явища гальмує недостатня якість наших знань у сфері інформування не лише суспільства, а й представників органів державної влади та місцевого самоврядування. Тому наукові дослідження щодо регулювання та правового забезпечення електронної демократії в Україні є надзвичайно важливими, особливо з урахуванням зарубіжного досвіду у цій сфері.

Вироблення концепції електронної демократії є логічним продовженням загального вивчення демократії як механізму народовладдя. Як було згадано в попередньому розділі, електронна демократія є інструментом зміцнення демократії в цілому, а засобом залучення громадян до законотворення та суспільної активності є інформаційно-комунікаційні технології.

В українському законодавстві термін «е-демократія» як напрям державної політики закріплено у Розпорядженні КМУ від 15 травня 2013 року № 386-р «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства». У ньому зазначено, що «електронна демократія — це форма суспільних відносин, у яких громадяни та організації беруть участь у державотворенні та державному управлінні, а також у місцевому самоврядуванні шляхом широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій» [59].

Як було зазначено мною в першому розділі, розвиток е-демократії в Україні умовно ділиться на три етапи. На третьому етапі (з 2003 року) було прийнято безліч законів, що покликані ефективно сприяти розвиткові та функціонуванню інформаційного суспільства в Україні: закони України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року № 851-IV [7], «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 року № 852-IV [8] (втрата чинності від 07.11.2018), «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI [9] та ін.

З 2004 року по 2009 рік до інших законів, що регламентують алгоритм взаємодії громадян з державною владою, були додані розпорядження Кабінету Міністрів спрямовані на розвиток та вироблення ефективної комунікації влади з інститутами громадянського суспільства за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Згідно з Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 року № 537-V [60], одним з пріоритетних напрямів державної політики визнано розвиток інформаційного суспільства в нашій державі та впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій [61].

Аналізуючи розвиток законодавства, можна сказати про початок нового етапу е-демократії, який розпочався з прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» від 2 липня 2015 року № 577-VIII [62], який окреслює основні критерії та вимоги електронного звернення громадян до органів державної влади.

Розвиток е-демократії невпинно продовжується. 5 жовтня 2017 року було прийнято Закон України № 2155-VIII «Про електронні довірчі послуги». Закон визначає перелік електронних довірчих послуг: створення, перевірка та підтвердження удосконаленого електронного підпису чи печатки; формування, перевірка і підтвердження дії сертифікату електронного підпису або друку; формування, перевірка і підтвердження дії сертифікату

шифрування; формування, перевірка і підтвердження дії сертифікату автентифікації вебсайту; формування, перевірка і підтвердження електронної позначки часу; реєстрована електронна доставка; зберігання удосконалених електронних підписів, печаток, електронних позначок часу та сертифікатів, пов'язаних із цими послугами [63].

Указ Президента України «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг», який був виданий 29 липня 2019 року, зазначає про необхідність застосування заходів щодо забезпечення надійності та доступності електронних послуг, використання єдиних унікальних ідентифікаторів фізичних осіб, надання електронних послуг, електронного голосування під час виборів і референдумів, відповідно належної роботи інформаційних ресурсів та запобігання корупції в зазначених сферах [64]. Окрім цього 8 липня 2019 року було видано Указ Президента «Про деякі заходи з покращення доступу до мобільного Інтернету», метою якого є запровадження на всій території України систем мобільного зв'язку третього (3G) та четвертого (4G) поколінь [65]. Ці заходи мають подолати подолання існування цифрової нерівності громадян, яка стала перешкодою у визначенні інтересів усіх верств суспільства.

Розпорядження прийняте Кабінетом Міністрів України в 2019 році «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні на 2019–2020 роки» покликане вдосконалити процес надання першочергових електронних послуг громадянам [66].

Важливим інструментом електронної демократії є впровадження електронного голосування. Нормативно-правовою базою запровадження електронного голосування в Україні є розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 року No 797-р, яким затверджено Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та план заходів щодо її реалізації, а також розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 року No 405-р, яким затверджено план заходів щодо реалізації зазначеної Концепції на 2019-2020 роки. Першим документом передбачалося

розроблення нормативно-правових актів для забезпечення електронного голосування, а саме забезпечення розроблення та подання в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України проекту нормативно-правового акта щодо внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та ре-алізації державної політики», у тому числі в частині проведення електронного голосування під час обрання голів громадських рад при органах виконавчої влади в четвертому кварталі 2018 року, а та-кож забезпечення розроблення існуючим на той час Державним агентством з питань електронного урядування пропозицій щодо основних засад електронного голосування під час проведення виборів та референдумів [66, 67]. Закон України «Про всеукраїнський референдум» було прийнято 26 січня 2021 року Верховною Радою України, водночас даний законопроект так і не було розроблено [68]. Цей закон встановлює можливість застосування електронного голосування лише після набрання чинності цим законом щодо застосування новітніх технологій з електронного голосування, тобто електронної обробки голосів. Ст.116 цього закону говорить, що в електронному голосуванні можуть брати участь виборці, включені до списку виборців спеціального округу для електронного голосування. Електронне голосування проводиться через автоматизовані інформаційно-телекомунікаційні системи. Дата і час електронного голосування повинні збігатися з датою і часом голосування паперовими бюлетенями на звичайних і закордонних виборчих дільницях референдуму в Україні. Після завершення часу для електронного голосування дільнична комісія з електронного голосування на підставі даних автома-тизованої інформаційно-телекомунікаційної системи на своєму засіданні встановлює відомості про загальну кількість виборців, включених до списку виборців для електронного голосування, загальну кількість виборців, які взяли участь в електронному голосуванні, кількість голосів виборців, поданих на підтримку питання всеукраїнського референдуму та проти питання всеукраїнського референдуму.

Згідно зі змістом прийнятого закону, технологія впровадження електронного голосування в Україні досі залишається незрозумілою. Законодавством прямо не передбачено яка саме модель електронного голосування має бути застосована: голосування вдома з персонального комп'ютера через спеціально створений сайт, електронні термінали на виборчих дільницях, або Міністерство цифрової трансформації розробить для цього спеціальний додаток. Закон прямо вказує на формальну легалізацію електронних виборів, але проблемою є саме технічне забезпечення та підтримка подібної технології [69, с.40]

Водночас наразі відсутні документи щодо впровадження електронного голосування на виборах Президента України, народних депутатів України та місцевих виборах. Застосування електронної системи голосування в Україні з використанням досвіду Естонії дозволить розширити можливості голосування для більшої кількості виборців, для яких прямий доступ до виборчих дільниць є проблематичним, усуне людський фактор в обробці та підрахунку бюлетенів, оскільки голоси автоматизовані; процес підрахунку буде прискорений. При цьому можлива загроза втручання в обробку результатів виборів, враховуючи сучасні загрози кібербезпеці та можливість несанкціонованого втручання в роботу автоматизованих інформаційно-телекомунікаційних систем.

Важливою складовою електронної демократії є електронне адміністрування податків. Нормативно-правова база представлена перш за все Податковим кодексом України [70], де в ст. 42¹ описано принципи, за якими функціонує Електронний кабінет: прозорості, контрольованості, інтеграції з системами, що використовують платники податків, своєчасне усунення технічних помилок, автоматизованості, спрощення процедури взаємодії платників податків з контролюючим органом, заборони втручання сторонніх осіб, пріоритетність документів від державних органів. Електронний кабінет забезпечує можливість реалізації платниками податків прав та обов'язків, визначених цим Кодексом та іншими законами, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи, та нормативно-правовими актами,

прийнятими на підставі та на виконання цього Кодексу та інших законів, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи, в тому числі, шляхом перегляду інформації про платника податків, що збирається, використовується та формується контролюючими органами у зв'язку з обліком платників податків та адмініструванням податків, зборів, митних платежів, єдиного внеску, здійсненням податкового контролю тощо, в редакції Закону № 466-IX від 16.01.2020.

Отримання будь-якого документа, що стосується платника податків та має бути виданий йому контролюючим органом згідно із законодавством України, або інформації з баз даних про такого платника податків шляхом вивантаження відповідної інформації з електронного кабінету із накладенням кваліфікованого електронного підпису посадової особи контролюючого органу та кваліфікованої електронної печатки контролюючого органу із застосуванням засобів кваліфікованого електронного підпису чи печатки, які мають вбудовані апаратно-програмні засоби, що забезпечують захист записаних на них даних від несанкціонованого доступу, від безпосереднього ознайомлення із значенням параметрів особистих ключів та їх копіювання, з дотриманням вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» [71] та «Про електронні довірчі послуги» [72].

Згідно з пунктом 42¹.5. Податкового кодексу України, платник податків стає користувачем електронного кабінету та набуває право подавати звітність в електронній формі і вести листування засобами електронного зв'язку в електронній формі після проходження в електронному кабінеті електронної ідентифікації онлайн з використанням кваліфікованого електронного підпису з дотриманням вимог законів України "Про електронні документи та електронний документообіг" та "Про електронні довірчі послуги" або тих сервісів ідентифікації, використання яких дозволяється методологом електронного кабінету.

Статтею 46 Податкового кодексу України врегульовано порядок подання в електронному вигляді податкових декларацій, розрахунків, звітів

(далі – податкові декларації) – документів, що подаються платниками податків до контролюючих органів у встановлені законом строки, на підставі яких сплачуються грошові зобов'язання. нараховуються та/або сплачуються, включають податкове зобов'язання або відображають обсяг операції, податкове та митне законодавство, що звільняє платника податків від сплати податків і зборів від обов'язків з нарахування та сплати, або документ, що підтверджує суму доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платника податків. - особисті, утримані та/або суми сплачених податків, а також суми, нараховані за індивідуальні внески [70].

До законодавства, що регламентує сплату податків засобами інформаційно-комунікаційних технологій, відносяться також Закон України від 05.07.1994 №80/94-ВР «Про захист інформації в інформаційно – телекомунікаційних системах» [73], та накази: Наказ ДПС України від 22.04.2021 №446 «Про затвердження типових інформаційних карток адміністративних послуг» (зі змінами і доповненнями), Наказ Міністерства фінансів України від 06.06.2017 №557 «Про затвердження Порядку обміну електронними документами з контролюючими органами» (зі змінами і доповненнями) [74], Наказ ДФС України від 04.08.2017 №515 «Про затвердження Регламент комп'ютерної обробки податкової звітності, звітності з єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншої звітності в органах ДФС».

Отже, розвиток нових форм податкового контролю передбачає своєчасне вирішення питань щодо зменшення ризиків необґрунтованих перевірок, виявлення прихованої інформації, підвищення рівня дотримання податкових і зборових зобов'язань, що на добровільних засадах дає змогу покращити податкової культури та податкової дисципліни та сприяють ефективній мобілізації надходжень до бюджетної системи.

З метою створення максимально сприятливих умов для розвитку бізнесу та підвищення якості обслуговування українських платників податків розроблено багато електронних сервісів, за допомогою яких можна

централізовано отримати необхідні довідки та дозволи, подати податкову звітність, отримати податкову консультацію та отримати своєчасно інформацію про нове податкове законодавство. Одними з основних цілей політики податкових адміністраторів є мінімізація контактів платника податків з податковими органами та розширення спектру електронних послуг за рахунок використання новітніх інформаційних та комунікаційних технологій. Успішна реалізація цієї політики дозволяє максимально усунути втрату часу з боку платників податків та робить взаємодію з податковими органами максимально зручною.

2.2. Форми (сектори) та інструменти електронної демократії в Україні

Електронна демократія в Рекомендаціях Ради Європи представлена такими секторами: е-парламент, е-законотворення, е-голосування, е-правосуддя, е-медіація (досудове вирішення спорів), е-навколишнє середовище (екологія), е-вибори, е-референдум, е-ініціативи, е-голосування, е-консультації, е-петиції, е-політичні кампанії, е-опитування [75, с.11]. Розглянемо найбільш працюючі інструменти електронної демократії в Україні.

Згідно з останніми дослідженнями соціологів, активний осередок суспільства складає близько 20%, тобто це ті громадяни, що присвячують свій вільний час для участі у вирішенні суспільно значущих питань. Значною мірою активність громадян виявляє свій прояв через соціальні мережі. Багато дослідників вважають, що соціальні мережі стануть дещо більшим, ніж просто майданчики для обміну думками та проявом активної громадської думки, в майбутньому викладені публічно думки можуть мати юридичні наслідки. Наприклад, пост, розміщений в мережі Facebook несе лише інформаивну функцію, в той час, як електронні петиції мають юридичні наслідки у вигляді розгляду за процедурою визначеною Законом України «Про звернення громадян» [76]. Активність розміщення постів в мережі Facebook отримала назву «фейсбучна демократія», тобто будь-яка людина може зайти на сайт

висловити думку, або розмісти будь-який пост, не отримуючи ніякого юридичного наслідку або масової користі для суспільства чи конкретної групи осіб.

Прикладом електронної демократії, що стрімко набрав популярності із реформою Децентралізації є бюджет співучасті або *громадський бюджет* де в процесі дискусії та прийнятті рішень про витрати коштів муніципального бюджету участь може взяти кожен мешканець населеного пункту. Участь громадян у бюджетному процесі підвищує рівень фінансової підзвітності органів влади, підвищує прозорість та ефективніше розподіляє ресурси. До речі, в Україні вперше бюджет участі було впроваджено в 2015 році в трьох містах: Чернігові, Черкасах та Полтаві, а згодом долучидися й інші великі міста України [77].

Платформа бюджету участі «Громадський проект» запущена з 2016 року в рамках проекту USAID «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи». За даними офіційного порталу «Громадські проекти», станом на сьогодні до платформи підключено 90 міст (Київ, Львів, Дніпро) та громад із 5 млн користувачів (з них 1,1 млн виборців) [78].

Більшість нормативно-правових актів зобов'язують органи місцевого самоврядування виконувати рішення, прийняті під час громадського голосування за бюджет. В основному проекти поділяються на великі та малі з відповідним фінансуванням: від 250 тис. грн до 1 млн. грн. та 200-250 тис. грн. Необхідна кількість підписів – 50 громадян для великих проектів і 25 – для малих. Автором проекту може бути громадянин України віком 14, 16 або 18 років (зазвичай 16), що зареєстрований та постійно проживає у відповідному населеному пункті.

Разом з тим, на міжрегіональному рівні з 2019 року розроблено та впроваджено проект «Громадський бюджет України», який передбачає, що кожен регіон самостійно приймає рішення щодо впровадження партиципаторного бюджету та організації голосування мешканців, при цьому найкращі ініціативи отримують частину коштів державного бюджету.

Нормативи діяльності та виконання «Всеукраїнського громадського бюджету» здійснюються відповідно до вимог «Порядку підготовки, оцінки та відбору інвестиційних планів і проектів регіонального розвитку та проектів», «Всеукраїнського громадського бюджету», що затверджений Кабінетом Міністрів України 18 березня 2015 року постановою № 196 [79].

Серед основних проблем організації та функціонування українського громадського бюджету відзначимо: по-перше, недостатню обізнаність громадян щодо реалізації своїх прав на участь у бюджетному процесі, по-друге, відсутність базових знань і навичок щодо розвитку проектів державного бюджету, по-третє, низький рівень цифрової грамотності населення, особливо слабке використання громадянами електронного цифрового підпису.

Загалом, секрет ефективної електронної демократії – у швидкому доступі до інформації, можливості спілкуватися з великою кількістю людей, здатності об'єднуватися та швидко приймати рішення. Для того щоб електронна демократія була ефективна, слід подбати про те, щоб вона викликала довіру громадян, бо будь-яка демократія будується, перш за все, на довірі, яка тісно взаємопов'язана з прозорістю, доступністю та відповідальністю. Отже, цілями е-демократії є: прозорість (транспарентність), доступність, відповідальність, участь, підзвітність, включення, субсидіарність, дискусії, згуртування, інклюзивність, довіра [1, с. 26].

Електронна демократія сприяє збільшенню участі тих груп та індивідів, які не є активними учасниками дискусій та обговорень, але вона дозволяє висловити свої погляди нарівні з іншими, тобто е-демократія сприяє залученню більшої кількості громадян до процесу законотворення та вирішення суспільних питань.

Електронна демократія забезпечує нову підтримку та вдосконалення демократичної участі; вона в першу чергу охоплює ті сектори, де інститути громадянського суспільства залучені до формулювання формальних і неформальних програм дій, а також до формулювання та ухвалення публічних рішень.

Відповідно до традиційної демократії, електронна демократія містить прямі та непрямі форми. Непрямі форми е-демократії безпосередньо пов'язані з мережею Інтернет, бо це саме той спосіб надати всім бажаючим висловити свою думку не зважаючи на фізичну відстань від уряду, спосіб організації публічних дискусій або голосування.

Електронне голосування, що організоване шляхом використання світової мережі і є найпростішою формою непрямою формою е-демократії. Однак, цей спосіб потребує технічних рішень, серед яких – ідентифікація особи-виборця, захищені протоколи даних та відстежування усіх кроків голосування.

У Великій Британії в двох великих містах – Шеффілді та Сент-олбансі парламентською групою електронної демократії у 2002-2003 рр. було проведено експериментальне голосування, за прикладом запропонованим дослідником Стівеном Кліфтом. Тобто, виборець отримував через електронну пошту бюлетень, або подібний документ. Щоб віддати свій голос, виборець мав проголосувати через Інтернет через захищене з'єднання, використовуючи свій цифровий підпис. Цим правом скористалися, відповідно, 35 і 40 % виборців від загальної кількості. При цьому, порівняно з попередніми роками, явка зросла на 10%, що є свідченням позитивного схвалення громадянами такої форми голосування [80, с.18].

До другої подібної форми відноситься надання громадянам змоги обговорити рішення органів місцевого самоврядування або, навіть, парламенту. Подібна форма е-демократії вимагає наявності доступу до мережі Інтернет та відповідних технічних рішень – чати, блоги, форуми, бо, як свідчить, практика, подібні дискусії супроводжуються достатньою активністю, гарячим та запальним характером. Пака практика мала місце в Італії, у м. Болонья на початку 2002 року. Тоді було створено систему онлайн-дебатів в межах проекту «DEMOS». Для першого громадського обговорення була запропонована тема, що стосувалася дорожнього руху. Фактично було створено форум в мережі Інтернет, де громадяни могли вільно висловлювати

свої думки стосовно запропонованої теми, які з регулярною періодичністю відстежувався органами місцевого самоврядування. При цьому була видана окрема постанова, яка зобов'язувала органи місцевого самоврядування керуватися порадами громадян, відповідати на їх запитання та вирішувати нагальні проблеми. Аналогічні експерименти були проведені і в інших містах, але дещо в інших формах – newsletter – листок новин, на який громадянин мав змогу підписатися, реєструючи свої дані, а далі йому надходили на поштову скриньку інформаційні повідомлення про роботу міської ради. Також проводились онлайн-опитування та створені консультаційні центри в режимі он-лайн. Проаналізувавши ситуацію, було зроблено висновки, що найбільша активність була не з боку громадян, а з боку неформальних організацій чи асоціацій, крім випадків, що стосувалися соціальних питань – в цьому разі активність окремих громадян зростала. Зроблений висновок колишнім італійським міністром інновацій та технологій Даніелою Батісті був невтішний. Вона наголосила, що подібна форма е-демократії не може бути побудована знизу, вона може існувати лише після визнання її на політичному рівні [80, с.19].

Наразі в Україні ще не розроблена організаційна і технічна можливість впровадження е-виборів, але Президент України Володимир Зеленський зазначав про можливість голосування в інтернеті, що зайняло одну секунду часу, коли говорив про кар'єру мрії. Також, за його словами, наступні президентські вибори в Україні мають відбутися саме в електронному форматі. Наявність порталу «Дія» дасть поштовх до впровадження електронних виборів. Тільки коли суспільство звикне до отримання державних послуг он-лайн, буде мати довіру до системи, удосконалив свої знання з цифрової грамотності, тільки тоді електронні вибори стануть реаліями України.

На державному рівні з 2018 року Центр інновацій та розвитку проводить дослідження «Індекс місцевої електронної демократії в Україні». 11 грудня 2020 року були оприлюднені результати Третього Індексу місцевої

електронної демократії 3.0. У рамках дослідження було оцінено 31 місто України та всі 22 обласні центри [81].

Вищезазначені дослідження оцінюють впровадження та розвиток основних інструментів електронної демократії. Виявилось, що найбільш поширеними є *електронні петиції* та *громадські бюджети*. Сьогодні вони використовуються на загальнодержавному та місцевому рівнях в Україні. Зазначені вище інструменти електронної демократії допомагають залучити до процесу прийняття рішень максимальну кількість громадян.

Електронні петиції є одним із найважливіших інструментів електронної демократії в Україні. Адже електронні петиції вирішують найважливіші завдання електронної демократії: по-перше, вони допоможуть поставити на порядок денний влади найважливіші для громадян питання, по-друге, залучать суспільство до процесу прийняття рішень, по-третє, активізують горизонтальну комунікацію між самими громадянами та владою [82, с.36].

У нашій країні система електронних петицій бере свій початок з 2015 року, коли були внесені зміни до законів, пов'язаних з електронними зверненнями та електронними петиціями в Законі України «Про звернення громадян». Отже, стаття 23-1 зазначеного закону передбачає, що громадяни можуть подавати електронні петиції до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органів місцевого самоврядування через офіційний веб-сайт установи або збір підписів на підтримку електронних петицій Сайти громадських об'єднань. Відповідно до закону, електронні петиції є особливою формою колективного звернення громадян до органів державної влади або місцевого самоврядування [83].

Тому система електронних петицій в Україні від початку поділена на два рівні: звернення до вищих органів державної влади та місцевого самоврядування. Такий поділ має значення не лише для аналізу змісту петицій, а й для розгляду реакції влади на звернення громадян та ефективності самих інструментів електронних петицій. Відповідно до зазначеного закону, електронна петиція, подана до Президента України, Верховної Ради України

чи Кабінету Міністрів України, розглядається за умови, що вона має набрати не менше ніж 25 тис. підписів громадян на її підтримку протягом 3 місяців з дня звернення. Лідером серед вищих органів державної влади за кількістю отриманих електронних петицій є портал «Електронні петиції». Тільки за період з 2015 по 2020 рік через офіційне представництво Президента України в мережі Інтернет було опрацьовано 56380 електронних петицій [84].

Процедура подання електронних петицій до органів місцевого самоврядування регулюється законом України «Про звернення громадян», а також Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Варто зазначити, що саме ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» дозволяє встановлювати правила та певні обмеження в статуті територіальної громади щодо порядку подання електронної петиції [85].

Варто зазначити, що на місцевому рівні найкращі результати у впровадженні та реалізації проекту подання та розгляду електронних петицій досягнуто в м.Києві, де органом місцевого самоврядування було розроблено, затверджено та оприлюднено «Положення про порядок подання та розгляду електронних петицій [86].

Крім того, в Україні з 2015 року діє єдина місцева система петицій, створена в рамках швейцарсько-української програми «Електронне врядування для підзвітності влади та участі громади» (EGAP). Система дозволяє українським органам місцевого самоврядування впроваджувати механізми електронних петицій та адаптувати платформу до прийнятих ними правил подання петицій та використовувати різні методи електронної ідентифікації громадян. Система ідентифікує користувача за ідентифікатором банку (Bank ID) або мобільним телефоном [87].

Проте, незважаючи на наявність в Україні платформи електронних петицій, можна зазначити її недоліки та сформулювати критерії, над якими слід ще працювати, щоб усунути проблеми з функціонуванням цього інституту електронної демократії. Потрібно створити чітку та прозору процедуру реагування влади на петиції, що набрали необхідну кількість голосів для її

розгляду, тобто видимість для громадян усіх етапів опрацювання відповіді на петицію. Також слід допрацювати систему на наявність чіткого контролю за процесом подання е-петицій, задля уникнення створення петицій схожих за змістом та дублюванням вже існуючих, що призводить в подальшому до розконцентрації голосів. Існує ще одна проблема для подання е-петицій - це низька культура та поінформованість громадян щодо ініціювання електронних петицій та низька обізнаність громадян у сфері діяльності влади. До існуючих недоліків додається ще і те, що громадяни ініціюють петиції на платформах державних органів, до повноважень і компетенції яких не входить забезпечення виконання питань, визначених у зверненнях. Також, найважливішою проблемою залишається низький рівень довіри громадян до системи електронних петицій, бо законодавство не передбачає санкцій за можливий злам і фальсифікацію, зменшення чи накручування кількості голосів, в тому числі.

Отже, електронні петиції та громадські бюджети є перспективними інструментами електронної демократії в Україні, сприяючи ширшій участі громадськості у процесі формування та реалізації державної політики, підвищенню прозорості та відкритості державного управління, забезпеченні покращеної комунікації між громадянами та владою.

Але для ефективного функціонування системи електронних петицій необхідно на законодавчому рівні розробити чіткі та прозорі процедури реагування влади на звернення громадян та встановити чіткий контроль за процесом подання електронних петицій. Також необхідно підвищити рівень знань про діяльність органів влади та сприяти розвитку культури та обізнаності щодо запуску електронних петицій, що може сприяти підвищенню довіри громадськості до агентств електронних петицій. Для покращення громадської організації та функціонування бюджету України необхідно проводити широкі інформаційні кампанії щодо підвищення обізнаності громадян щодо їх прав на участь у бюджетному процесі. Слід консультуватися з органами влади щодо розвитку базових знань і навичок для проектів

державного бюджету. Важливо створити доступні навчальні курси з цифрової грамотності, щоб збільшити використання інструментів електронної демократії.

2.3. Досвід використання інструментів електронної демократії у містах України

Щоб почати говорити про існуючі інструменти електронної демократії у містах України, слід згадати, що поняття «е-демократія» вживається у вузькому розумінні, тобто – використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою реалізації прав громадян на отримання певної довідки, скориставшись спеціально створеним порталом або за допомогою електронної пошти. Тобто, е-демократія в уьому випадку є лише формою участі у здійсненні управління державою, державних закупівель, контролю за статками державних службовців, обговорень відкритих бюджетів, громадських обговорень тощо.

Електронна демократія в широкому розумінні означає участь громад у вирішенні різноманітних суспільно-політичних завдань за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Прикладом може слугувати онлайн-транслявання засідання місцевої ради у реальному часі з інтерактивною участю громадян відповідної місцевості, під час якої кожен небайдужий може висловити своє бачення з будь-якого питання порядку денного та внести корективи до прийняття відповідних рішень. Запитання надіслати можна, зазвичай, через сервіс чату, а висловити ставлення до рішень ради за допомогою е-опитувань. Зазвичай, такі інструменти дають змогу зрозуміти наявність підтримки чи негативного ставлення серед мешканців міста до тих чи інших рішень ради, а також забезпечують діалогічне спілкування між громадянами та депутатами.

Завдяки електронній демократії не лише оновлюються та стають доступнішими для пересічних громадян інструменти участі, прозорості роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, а й створюються нові

інструменти, такі як партиципаторне громадське бюджетування, відкритий парламент, відкриті бюджети та розумні міста (smart city).

Запровадження електронної демократії в усіх сферах держави та суспільства призвело до розвитку нових та більш інноваційних форм участі та підвищення відкритості уряду та місцевої влади [89, с. 6].

Тенденція до використання електронних демократичних інструментів в Україні зростає з 2014 року і продовжує прискорюватися досі. У різних містах України впроваджено різні інструменти електронної демократії: електронні відкриті дані, електронне бюджет участі, електронні звернення, петиції, електронні закупівлі. Деякі міста створюють окремі ресурси, як-то портал для е-петицій, е-черга до дитячих садків чи е-дата, інші – використовують е-платформи, наприклад «Відкрите місто», котрі поєднують у собі декілька еінструментів участі: е-звернення, епетиції, е-відкриті дані. Вибір тієї чи іншої моделі розвитку міста безпосередньо залежить від місцевих рад та активних громадян [89, с. 36].

Електронні петиції

Подання та розгляд електронних петицій до органів місцевого самоврядування відповідно до вимог статті 23 Закону України «Про звернення громадян», а саме: громадяни можуть подавати електронні петиції до органів місцевого самоврядування через офіційний сайт одержувача або сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій. Вимоги до подання місцевих петицій подібні до загальнонаціональних.

Законодавство окремо визначає деякі аспекти щодо місцевих петицій:

1. Про підтримку або несхвалення місцевої петиції публічно повідомляє її голова на офіційному веб-сайті місцевої ради.
2. Автор може звернутись із місцевим зверненням на громадських слуханнях у територіальній громаді, якщо про це йдеться у зверненні.

3. Статут територіальної громади регламентує кількість підписів та строк їх збору.
4. Порядок розгляду петиції встановлює місцева рада.
5. Відповідь на петицію щодо позиції місцевої влади підписується виключно Головою.

Станом на 31 січня 2017 року місцеві петиції функціонують у 24 областях України. У 21 адміністративних центрах (крім Донецька, Луганська та Одеси) громадяни можуть надіслати петиції до міської ради. В Одесі та Харкові встановлено положення про роботу місцевих петицій, але відповідних служб не створено. Сервіси петицій запустили 16 обласних рад (Волинська, Кіровоградська, Полтавська, Львівська, Херсонська, Чернігівська, Сумська, Хмельницька, Вінницька, Черкаська, Запорізька, Харківська, Рівненська, Миколаївська) [89].

Відповідно до класифікації тем, наданої на сайті порталу «Єдина система місцевих петицій» [87], найбільш петиційними на місцевому рівні є такі питання, як благоустрій і будівництво, рух і дороги, ЖКГ і комунальне обслуговування. Зокрема, сьогодні в Україні місцеві е-петиції можна подати на двох таких сервісах: порталі «Єдина система місцевих петицій» та порталі «Відкрите місто».

Більшість місцевих рад вважають за краще запроваджувати інструменти подання петицій через портал Єдиної системи місцевих петицій. Станом на 31 січня 2017 року до порталу приєдналися 7 областей, 94 муніципалітети та 17 районних рад [89, с.12]. Популярність цього сервісу серед органів місцевого самоврядування пояснюється декількома причинами - готові технічні рішення для реалізації електронних петицій, готові пакети нормативно-правових актів, а також зручна і безпечна система ідентифікації. Портал створено в рамках програми «Електронне врядування для підзвітності влади та залучення громади» (EGAP - програма фінансується Швейцарською Конфедерацією та виконується Фондом Східна Європа, Фондом InnoVABridge у партнерстві з Державним агентством з питань електронного врядування) [90].

Сьогодні взірцем запровадження місцевих петицій вважається Київ та область. З листопада 2015 року функціонує сайт електронних петицій Київської міської ради. За цей період кількість зареєстрованих користувачів була безпрецедентно великою – понад 400 тис. осіб, а поданих петицій – аж 518 [87].

Тим часом місцеві ради самостійно й активно створюють на своїх сайтах власні петиційні сервіси. В 11 адміністративних центрах створено петиційну службу на офіційному сайті міської ради та на сайті обласної ради в 7 адміністративних центрах. Наприклад, сайт Полтавської міської ради [91] має окремий інструмент «Петиції», де можна ознайомитись з уже існуючими (підтримати петицію, на яку триває збір підписів, на розгляді, або з відповіддю) або створити власну, для чого потрібно перейти до форми подачі електронної петиції або електронного звернення. Слід зауважити, щоб створити електронну петицію або електронне звернення необхідно здійснити вхід за допомогою електронного цифрового підпису.

Бюджет участі

У 2017 році інтерес до впровадження Громадського бюджету значно зріс. Люди починали все більше цікавитися Громадським бюджетом, просувати свої ідеї через соціальні мережі та представляти громаді свої проекти, які найчастіше стосувалися благоустрою. Чимало українців мали змогу поїхати до Польщі в рамках проекту Фондації ПАУСІ, щоб дізнатися та поділитися досвідом впровадження партиципаторного бюджету. Завдяки цьому українські активісти тепер тренуються самостійно, що говорить про їх відкритість та бажання брати на себе відповідальність. Обмін досвідом також відбувається на щорічному форумі практиків-учасників з України, організованому Фондацією ПАУСІ.

Фондація польсько-української співпраці (ПАУСІ) заснована у квітні 2005 року. Є правонаступником Польсько-Американсько-Української ініціативи співпраці – ПАУСІ, унікальної тристоронньої програми. З 1999 року ПАУСІ працює над перенесенням в Україну успішного досвіду переходу

Польщі до ринкової економіки та розбудови демократичного громадянського суспільства. Основні сфери діяльності ПАУСІ: реалізація програм підтримки євроатлантичного курсу України, реформа місцевого самоврядування, державної служби, енергоефективність, участь підприємств у розвитку місцевої громади, активізація участі молоді в національному суспільному житті [92].

У місті Полтава 3 листопада 2016 року оголосили результати голосування за проекти в рамках Бюджету участі. Враховуючи, що не 100% міського населення мали вільний доступ до комп'ютерної техніки або вміли користуватися сучасними гаджетами, голосування за проекти у рамках бюджету участі у Полтаві проводилося он-лайн та у бібліотеках міста. Такий підхід виглядав дуже вдалим і потрібним на сучасному етапі розвитку інструментів електронної демократії в Україні. За результатами голосування фінансування мали отримати 1 великий та 11 малих проектів: зона відпочинку на Подолі – великий проект; 5 проектів направлених на оздоровлення (проекти «Я люблю турнік», «Спортивний майданчик селища Дальні Яківці», «Соціальна акція «У здоровому тілі здоровий дух»», «Оздоровча зона селища Яківці», «Полтава велосипедна»), 2 проекти спрямовані на створення дитячих майданчиків (проекти «Дитячий майданчик «Дитяча казка»», «Дитячий майданчик «Лелека»»), 2 проекти піклуються про благоустрій міста (проекти «Благоустрій зони відпочинку», «Поринь у красу природи»), а також по 1 проекту спрямовано на правову освіту – проекти «Центр юридичної освіти «Знай свої права»» і 1 на втілення екологічної ініціативи – проект «Організація збору від населення небезпечних відходів – використаних хімічних елементів живлення (батарейки, акумулятори)». Загальна сума фінансування усіх проектів Полтави становить 867 341 грн [93].

Варто зазначити, що кожне місто самостійно регулює подальші питання реалізації проекту за допомогою місцевих нормативних актів. У деяких муніципалітетах, наприклад у Кривому Розі, проекти реалізуються безпосередньо авторами проекту (окремими особами чи громадськими

організаціями), тоді як у Тернополі реалізація проекту покладається на міську владу. На сайті Тернопільської міської ради ми можемо ознайомитись з бланком для подачі проекту на Громадський бюджет на 2022 рік, переліком допущених та недопущених проектів до голосування, поточний стан реалізації проектів-переможців тощо [94].

В м. Ірпінь за сприяння Фундації польсько-української співпраці ПАУСІ в рамках Польсько-Канадської Програми Підтримки Демократії, яка співфінансується Міністерствами закордонних справ, торгівлі та розвитку Польщі та Канади (DFATD) започаткувала міську цільову програму «Громадський бюджет м.Ірпіня». Голосування за проекти проводиться за системою «громадський бюджет», яка також була створена в рамках програми EGAP [90]. Проекти мали різноманітне спрямування, серед яких можна виділити створення сучасного інформаційного центру для громадян будь-якого віку, враховуючи людей з особливими потребами; оснащення шкіл системами відеоспостереження, пожежного сповіщення, аудіоапаратури; закупівля обладнання для лікарень та ветеринарних проектів; розвиток культури ті спорту.

Місто Київ можна назвати зразковим, завдяки розвиткові власної моделі участі та спроможності громади до самоуправління бюджетом, а не лише шляхом проведення конкурсу, як це робить більшість міст України. Київ першим запровадив систему голосування за проекти он-лайн на 100%. Завдяки волонтерській роботі команди Kyiv Smart City механізм громадського бюджету став для Києва справді демократичним, інноваційним та ефективним. Станом на 2017 рік в м.Київ було виділено 50 млн. гривень на реалізацію пілотного впровадження громадського бюджету участі. Лише за січень сайт відвідали понад 200 тис. осіб, з яких 50 тис. киян – ті, що активно приймали участь у голосуванні [89, с. 20].

Враховуючи аналіз міських громадських бюджетів України, можна зробити висновок, що партиципаторне громадське бюджетування є важливим інструментом участі у розподілі коштів місцевих бюджетів. Громадяни

кожного міста мають можливість використовувати бюджети участі громадськості на власний розсуд, визначаючи пріоритетними проекти, які вирішують нагальні проблеми міста. Саме такий рівень ініціативи дає можливість громаді брати участь в управлінні місцевими справами та брати участь у фінансуванні нужденних територій міста.

Розумне місто

На національному рівні концепція Smart City втілена в комплексному інструментарії «Розумне місто». «Розумне місто» — це електронна платформа, яка надає містам вибрані послуги, що сприяють самоврядуванню, з одного боку, і підтримують ефективне електронне урядування, з іншого. На етапі розробки проект фінансували самі розробники – ІТ-фахівці з муніципалітету Вараша - Євген та Євгенія Поремчук. Згодом його передали ГО «Разом за Україну». Google, Microsoft, IRI та JetBrains також надають допомогу ресурсами [89, с.22].

Особливостями порталу є те, що набір е-інструментів підлаштований під конкретний населений пункт. Законодавчою базою, що регулює концепцію порталу є Закон України «Про доступ до публічної інформації» [95], а точніше стаття 10¹ «Публічна інформація у формі відкритих даних».

З метою підключення міста до послуг порталу Громадської організації «Розумне місто» здійснюється підписання меморандум про співпрацю з представниками місцевої влади. «Розумне місто» співпрацює із зацікавленими органами місцевої влади, надає безкоштовне навчання для кількох співробітників і надає інструменти, необхідні місцевим громадам. Проект було запущено 1 лютого 2016 року. Нетішин (Хмельницька область) став полігоном для тестування «розумних міст». Менш ніж за рік роботи до сервісу підключилося понад 5000 користувачів.

Станом на 2017 рік вже були доступні такі мікросервіси, як міські новини, проблеми ЖКГ, петиції, відкриті бюджети, відкриті фінанси, опитування, електронні сервіси «iGov», електронні закупівлі «ProZorro», здача крові, лікарський облік, квартирна черга, розумні дороги тощо. Розділ «Участь

у бюджеті» знаходився на стадії розробки, а також були заплановані мікросервіси «Поліцейський розшук», «Енергозбереження та скорочення викидів» та «Аукціон державного майна», який почав працювати з 7 березня 2018 року з набуттям чинності Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» № 2269-VIII від 18.01.2018р.[96], станом на сьогодні працює на базі майданчику електронних закупівель «ProZorro» [97].

Відкрите місто та Контакт-центри міст для звернення громадян

Проект «Відкрите місто» – це електронний майданчик [98], який дозволяє мешканцям міста спілкуватися з місцевою владою та комунальними службами, в інтерактивному режимі звертатися з пропозиціями щодо покращення ландшафту та вирішення нагальних проблем міста. Сайт також надає громадянам офіційну інформацію та карти з корисними об'єктами. Підґрунтям проекту є Закон України «Про звернення громадян» [76], який у ст. 5 передбачає можливість надсилання електронних звернень. Кожен, хто зареєструвався на порталі, має можливість повідомити про існуючі проблеми міста в розділі «Проблеми та рішення». Для цього вам потрібно визначити, на що відповідне агентство чи організація має звернути увагу, описати суть проблеми та вказати бажане рішення. Після розгляду звернення (не пізніше третього дня з дня його опублікування) відповідальний орган зобов'язаний публічно повідомити заявника про результати його розгляду та поточний стан справи. Додатковим бонусом порталу є мапа, на якій користувачі можуть додавати підказки про корисні предмети.

Сорок шість міст України вже є учасниками проекту, більшість з них обласного значення. На сьогодні не представленими залишаються Київська, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Харківська області та тимчасово окупована АР Крим. Станом на листопад 2022 року Луганська область представлена двома населеними пунктами - Новопсковська ОТГ та Попасна; Донецька - Курахове, Мирноград, Слов'янськ. Полтавська область представлена містами: Миргород, Карлівка, Кременчук, Лубни та Лохвицька ОТГ [98].

Функціонування контакт-центрів міст регулюється Законами України «Про звернення громадян» та «Про доступ до публічної інформації» і належить до сфери управління міських та обласних виконкомів. Постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2012 р. було затверджено Положення № 21 про Національну систему опрацювання звернень до органів виконавчої влади, а також Типове положення про контактний центр.

Контакт-центри, через які більшість громадян України зверталися до органів місцевої влади телефоном, після створення відповідного інтернет-порталу та додавання електронної форми звернення перетворився на платформу електронної участі.

Після потреби в платформі для електронних звернень київський колл-центр «1551» перетворився на зручний інтернет-портал [99]. Для того, щоб залишити заявку на сайті, необхідно зареєструватися. Запитуваний текст не повинен перевищувати 2500 символів. Крім того, користувач має можливість вказати на мапі координати місця розташування проблеми. Вона також відображає запити, отримані через мобільний додаток. Відстежувати статус та хід розгляду апеляції можна в особистому кабінеті. На сайті є карта звернень, яка містить локації, пов'язані з новими зверненнями, зверненнями, які зараз опрацьовуються, і зверненнями, на які було надано відповідь. Особливістю порталу є розділ «До/Після», який містить візуальне відображення внесених змін, ініційованих у зверненні.

На сайті Комунальної бюджетної установи «Обласний контактний центр» Полтавської обласної ради - 0-800-502-230 [100], можна знайти зв'язок з громадськістю, інформацію для ВПО, перелік діючих контактних центрів України із зазначенням телефонів та адрес сайтів, поле для прийому звернень через Google-форму.

Досить досконало представлена «Панель міста: портал відкритих даних» міста Львів. У 2019 році портал був оновлений з метою забезпечити легкий та зручний доступ до інформації про місто якомога ширшій зацікавленій аудиторії. Веб-сайт City Panel – це відкрита платформа, яка надає показники з

усіх сфер міського життя. Мета проекту – створити можливість для громадськості мати безперешкодний доступ до основних показників розвитку міст у зручний спосіб. Загалом на порталі «Панель міста» можна ознайомитись з даними щодо чисельності населення, бюджету міста, показників економічного розвитку міст, благоустрою, комунальних послуг, транспорту, освіти, охорони здоров'я, безпеки, культури, адміністративних послуг, та ін. Також можна переглянути дані з 2010 року в динаміці. Портал «Панель міста» об'єднує понад 800 показників, згрупованих у 3 змістовних блоки: Статистика, Якість життя, Стратегія. Вперше сайт був запущений у жовтні 2016 року.

«Сьогодні ми презентували оновлений інтерфейс сайту «Панель міста: портал відкритих даних. Сам інтерфейс став зручніший, легший, простіший і набагато інтуїтивніший. Кожному розділу присвоєна своя кольорова гама, аби легко можна було орієнтуватися, в якому розділі ви зараз знаходитесь, яка там ще є інформація, щоб вона легко сприймалася мешканцями. Власне мета — забезпечити легкий доступ до цієї інформації для максимально широкої категорії людей. Ми хочемо, щоб наші проекти все більше і більше сприймалися мешканцями чи іншими містами, щоб вони могли спостерігати за тим, як розвивається Львів з року в рік. Ми очікуємо, що користувачів стане ще більше», — розповіла Олена Гунько, керівник сектору відкритих даних ЛКП «Міський центр інформаційних технологій».

Найбільш помітним є оновлене рішення візуалізації порталу. Кожен розділ порталу має власну колірну схему, яка зберігається для всіх елементів цього розділу. Оновлений дизайн простий, мінімальний і легкий, спрямований на те, щоб зосередити основну увагу на інформації, що міститься на порталі.

Сайт доступний за посиланням: <https://dashboard.city-adm.lviv.ua/>, але на час повномасштабного вторгнення росії на територію України та збільшенні кібератак на державні Інтернет-ресурси, портал тимчасово недоступний.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Адаптація зарубіжного досвіду в контексті розвитку електронної демократії України

В Україні електронна демократія перебуває в стані інтенсивного розвитку. Хоча функціонування окремих форм електронної демократії практично не врегульоване у вітчизняному законодавстві, існує значна нормативно-правова база, яка забезпечує розвиток інформаційного суспільства в Україні та підтримує становлення електронної демократії як нового виду участі громадян у громадському житті.

В попередніх розділах йшла мова про умовні етапи розвитку в Україні та нормативно-правову базу електронної демократії. До основних законодавчих актів належать: Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів законодавчої влади» (від 4 січня 2002 р. № 3-2002-п), якою затверджено «Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [20]; ухвалені в цей період Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» [18], Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» [19], що зобов'язували державні органи до створення власних веб-сайтів, своєчасного публікування інформації щодо здійснення державної політики. У 2003 році прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» (від 24 лютого 2003 р., № 208) [102], основний меседж цих нормативних актів – надання фізичним та юридичним особам електронних послуг з використанням інформаційної системи «Електронний уряд» [103].

Також на цьому етапі була прийнята ще низка законів, що мають спрямування на ефективне функціонування та активний розвиток інформаційного суспільства в Україні, тобто це: Закони України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року № 851-IV [104], «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 року № 852-IV [105] (втрата чинності від 07.11.2018), «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI [106] тощо.

Протягом 2004-2009 років порядок взаємодії органів державної влади з громадянами було доповнено розпорядженнями Кабінету Міністрів, мали спрямування на розвиток та імплементацію ефективної взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Розвиток інформаційного суспільства України та впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя вважаються одним із пріоритетних напрямів державної політики, тому був прийнятий відповідний Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 9 січня 2007 року № 537-V [107].

Аналізуючи розвиток законодавчої бази, можна простежити започаткування нового етапу електронної демократії в Україні. Відлік цього етапу умовно можна починати з Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» від 2 липня 2015 року № 577-VIII [62], в якому зазначаються основні критерії та вимоги щодо колективного звернення громадян до органів державної влади в електронному форматі.

Розвиток електронної демократії триває і донині. Так, 5 жовтня 2017 року прийнято Закон України № 2155-VIII «Про електронні довірчі послуги» [72], який містить перелік електронних довірчих послуг, які надаються зареєстрованими надавачами електронних довірчих послуг, тобто створення, перевірка та підтвердження удосконаленого електронного підпису чи печатки;

формування дії сертифікату електронного підпису, підтвердження його дійсності; формування, перевірка і підтвердження дії сертифікату шифрування; формування, перевірка і підтвердження дії сертифікату автентифікації вебсайту; формування, перевірка і підтвердження електронної позначки часу; реєстрована електронна доставка; зберігання удосконалених електронних підписів, печаток, електронних позначок часу та сертифікатів, пов'язаних із цими послугами [72].

Було здійснено ряд дій задля подолання цифрової нерівності громадян, яка є перешкодою у врахуванні інтересів усіх верств населення. Для цього 29 липня 2019 року був виданий Указ Президента України «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг» [64], де зазначено, щодо необхідності вжиття заходів щодо використання єдиних унікальних ідентифікаторів фізичних осіб, надання електронних послуг, електронного голосування під час виборів та референдумів тощо для забезпечення надійності та доступності електронних послуг, належного функціонування інформаційних ресурсів у цих сферах та запобігання корупції [103, с. 62]. Окрім цього, 8 липня 2019 року видано Указ Президента «Про деякі заходи з покращення доступу до мобільного Інтернету» [65], згідно з яким по всій Україні було запроваджено системи мобільного зв'язку третього та четвертого покоління.

У 2019 році Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні на 2019–2020 роки» [66], що спрямовано удосконалити процесу надання громадянам пріоритетних електронних послуг.

Найголовнішим інструментом електронної демократії, над яким працює Міністерство цифрової трансформації можна вважати е-вибори. Проаналізувавши чинну редакцію українського виборчого законодавства [108], можна зробити висновок, що в нашій державі відсутня врегульована

процедура електронних виборів як ефективної системи участі громадян у житті суспільства та держави.

Виходячи з вищевикладеного, можна зазначити, що електронна демократія розглядається як рушійна сила для становлення демократичного інформаційного суспільства та має необхідні елементи для сприяння досягненню заявлених цілей. Отже, багато сучасних європейських країн активно створюють необхідні основи для розвитку електронної демократії. Доцільно запозичити зарубіжний досвід впровадження елементів електронної демократії як основи для прискорення вітчизняного розвитку у цій сфері. Багатий досвід мають Естонія, Польща, Болгарія, Великобританія, Швеція, Швейцарія Італія, Іспанія, та інші країни [109, с.327].

Серед європейських країн Естонія лідирує у впровадженні електронної демократії. Освіта стала першою сферою суспільного життя Естонії, а впровадження Інтернету почалося на початку 90-х років. У багатьох навчальних закладах почав розвиватися Інтернет і програмування стало обов'язковим. Крім того, у сфері державного управління почали розвиватися елементи електронної демократії, коли всі державні службовці відмовилися від паперових носіїв на користь електронних документів в урядових мережах, до яких також отримало доступ суспільство через мережу Інтернет. Закон про електронну реєстрацію землі та нерухомого майна був прийнятий у 1993 році. Ще один важливий крок був зроблений у 2000 році – поява особистих електронних ID-карток. З цим електронним паспортом кожен повнолітній громадянин Естонії може контролювати банківські рахунки, використовувати електронні підписи, подавати декларації [110, с. 1].

Для порівняння, в Україні перехід до ID-карток (офіційна назва нового документа «Паспорт громадянина України з безконтактним електронним носієм») розпочався у 2016 році, бо того вимагали вимоги Європейського союзу для встановлення безвізового режиму перетину кордону. Картка мала містити звичайний перелік даних, на кшталт традиційного паперового паспорта, за наявності закордонного паспорта – містити його дані, а за

допомогою електронного чіпа зберігати додаткову зашифровану інформацію про місце реєстрації проживання, сімейний стан, відцифрований підпис та фото власника. Строк дії картки 10 років, після чого вона підлягає заміні на нову. Втім, громадяни стикнулися з фактом того, що наша держава не була забезпечена пристроями для зчитування інформації з електронного чіпа, крім того зберігався традиційний паперовий документообіг, в зв'язку з чим, окрім ID-картки, при зверненні до органів державної влади, громадяни мали мати з собою паперове посвідчення місця реєстрації та ідентифікаційний код в паперовому вигляді.

Але найголовнішим досягненням естонців у сфері електронної демократії слід вважати впровадження електронного голосування. Естонія стала першою країною в Європі, яка активно проводить вибори в електронному вигляді. Для цього потрібні ID-картки, комп'ютери, пристрої для зчитування карток і випрограма виборів. Громадяни можуть голосувати в електронному вигляді протягом 4-6 днів, до того ж можуть змінювати свій голос. Голос не можна змінити лише в останній день виборів, він є остаточним [110, с.3]. Електронну систему голосування вперше було запроваджено на місцевих виборах у 2005 році, і кількість електронних виборців продовжує зростати. Наприклад, майже 31% естонців проголосували онлайн на виборах до Європейського парламенту 2014 року [111].

Велика Британія, як демократична країна, також приєдналася до процесу запровадження електронної демократії. Проаналізувавши законодавство Великобританії у сфері електронної демократії та електронних послуг, можна зробити висновок, що важко назвати окремий законопроект з цього питання. Насправді там роблять те, що не заборонено законом [103, с.63].

На даному етапі проект «E-Democracy Nation Project» працює у Великій Британії як частина місцевої електронної взаємодії. Громадська думка, сформована шляхом участі громадян у так званих форумах, допомагає краще організувати діяльність місцевої влади. І саме таким чином здійснюється

ефективна комунікація між державою та її громадянами для вирішення питань, що стосуються окремого регіону [109, с.328].

Велика Британія також має урядовий веб-сайт Gov.uk, через який британці можуть зв'язуватися з урядом у формі електронних петицій, електронних пропозицій, електронних скарг, електронних запитів, тим самим зміцнюючи зв'язок між суспільством і державою.

Болгарія, як країна з комуністичним ладом в минулому, страждала від високого рівня корумпованості та мала труднощі із запровадженням демократії, тому для вирішення низки проблем країна почала запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життя. По-перше, у Болгарії всі органи державної влади мають офіційні сайти для поширення необхідної публічної інформації. Участь громадян на різноманітних електронних майданчиках та форумах є поширеною практикою в управлінні державними справами. Громадяни Республіки Болгарія на законодавчому рівні мають право направляти електронні звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування. У 2013 році мав місце факт спроби ухвалення Закону про електронне голосування, але ця спроба зазнала фіаско через непорозуміння громадян із представниками державної влади [112, с.27].

Ще один яскравий приклад для України є впровадження електронної демократії в Польщі, зокрема мова йде про електронне урядування. На початку 90-х років Польща та Україна знаходились майже на одному рівні економічного розвитку, та восени 2000 року в Польщі стався прорив, поштовхом до якого стало ухвалення польським парламентом резолюції про інформаційне суспільство, після чого інформатизації почала приділятися значна увага [113]. Тому було сформовано стратегію ePoland, в межах якої встановлені основні умови розвитку інформаційного суспільства. сь основні умови розвитку інформаційного суспільства. У 2014 році був прийнятий Закон з інтегрованої інформатизації держави, який надає широкі електронні послуги громадянам. Важливим досягненням стало впровадження «Електронних

виборів» в 2010 році. Так, громадяни можуть завантажити із сайту свої виборчі бюлетені, заповнити їх та відправити електронною поштою [114].

На сучасному етапі Україна рухається шляхом активного впровадження інструментів електронної демократії. Використовуючи досвід зарубіжних країн, наша держава ефективно впроваджує різні форми е-демократії. На сьогоднішній день майже всі органи державної влади мають власні офіційні веб-сайти, де регулярно публікується офіційна інформація. Так, власні веб-сайти мають Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Верховний Суд України, суди загальної юрисдикції, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування тощо [103, с.63].

Як вже згадувалося раніше, в Україні громадяни активно користуються системою е-петицій різним органам державної влади та місцевого самоврядування, порядок подання та розгляду якої визначено ст. 231 Закону України «Про звернення громадян» [62]. Але, з метою підвищення ефективності цього інструменту е-демократії, було б доцільним зменшити кількість необхідних підписів для розгляду електронної петиції, адже багато важливих петицій просто не доходить до розгляду владою.

Одним із завдань електронної демократії було створення електронного кабінету платника податків. Ідея створення електронного кабінету полягала в тому, щоб перевести майже всі взаємовідносини платника податку з ДПС у цифровий формат, як це було створено в Естонії на початку 2000 років. Естонський e-governance бере початок саме із сфери сплати податків [115].

Положення Податкового кодексу мали на меті створення електронного кабінету не тільки як інструменту взаємодії, а й як повноцінний сервіс для платників податку.

Електронний кабінет платника податків був запущений у тестовому режимі з 1 лютого до 1 липня 2015 року. р. Електронний кабінет платника податків 2.0 був запущений 1 січня 2018 р.

Під час підготування відповідного законопроекту виникло питання, як і ким буде використовуватись електронний кабінет, буде він використаний за бажанням, чи повинен бути обов'язковим для всіх громадян? Було прийнято рішення про створення досконалого сервісу та оптимально зрозумілого інтерфейсу, щоб заохотити користувачів використовувати електронний кабінет за власним бажанням. Але на шляху створення електронного кабінета було помічено низку занепокоєнь: недовіра до інформації, яку містила електронна база податкової; застаріла техніка, часом відсутність як такої, через що, електронний кабінет міг працювати зі збоями та помилками; відсутність достатньої кількості кваліфікованого персоналу ДФС, які б могли створити програмне забезпечення для сервісу сплати податків он-лайн, як це було створено на прикладі «Приват24». Ще одним ризиком у створенні електронного кабінета було те, що він міг стати конкурентом для системи електронного документообігу «Медок», з яким ДФС мав тісний зв'язок [116].

Як показав час – побоювання щодо створення електронного кабінету не були марними.

Для вирішення таких проблем, законопроектом слід було передбачити, що електронні бази даних знаходяться у Мінфіні, а не в ДФС, як альтернатива цьому – створення установи для зберігання електронної бази. Податкова повинна була бути лише користувачем електронного кабінету та інструментом внесення інформації. Але так сталося, що електронні бази залишилися в ДФС. Слід було провести попередній аудит баз даних перед тим, як передати їх із ДФС, відповідно з оприлюдненим результатом, але це було виконано не в тому вигляді, як було заплановано [117].

Методологію розробки електронного кабінету було покладено на ДФС замість Мінфіну. Це створило низку нових проблем. Алгоритм роботи системи мав працювати самостійно без втручання податкової, але таке сталося, бо реєстрація податкових накладних проводилася саме ДФС. Саме автономна робота електронного кабінету без втручання податкової усувала конфлікт інтересів, в разі виникнення будь-яких суперечливих ситуацій, тобто

платник податків мав би звернутися з проблемами до третьої сторони, а не до ДФС, яка в свою чергу не несла б відповідальності за помилки та перебої в роботі сервісу.

Крім вище зазначених проблем, існувала проблема обмеження доступу до інформації, що містить конфіденційні дані, при встановленні рівнів доступу працівників однієї компанії.

Для того, щоб удосконалити роботу електронного кабінету та зробити сервіс зручним та надійним потрібно було провести аудит баз даних, з'ясувати послідовність їх роботи; переробити інтерфейс кабінету та алгоритм його роботи; підібрати команду спеціалістів для супроводу розробки сервісу на всіх етапах, забезпечення безперебійної та сталої роботи, вчасно повідомлювати користувачів про внесення даних до системи з метою уникнення штрафів та пені; забезпечити можливість обміну електронними документами та їх відсканованими копіями, виконати вимоги згідно з Податковим кодексом щодо всього функціоналу Електронного кабінету [118].

Сьогодні, враховуючи воєнний стан, Електронний кабінет є сервісом з надсилання до органів ДПС електронних документів, податкових звітностей, можливість отримати загальнодоступну інформацію з податкових реєстрів, отримати довідку про заборгованість та відсутність заборгованості, надіслати заяву або запит для отримання відповідних даних. Е-кабінет має значні переваги для користувачів – економія коштів, які витрачались для придбання паперових бланків, зручність та економія часу [119].

Електронний кабінет складається з двох частин: відкрита (загальнодоступна інформація) користуватися якою можна не ідентифікуючи себе, без використання ЕЦП та закрита, тобто приватна частина (особистий кабінет) вхід до якого можна здійснити за допомогою ЕЦП.

Відкрита частина містить такі дані:

- доступ до інформації з публічних реєстрів;
- перегляд та друк бланків податкової звітності;

-інформація про граничні терміни сплати податків, зборів, обов'язкових платежів та подання звітності (податковий календар);

-заповнення декларації про майновий стан і доходи для громадян;

-контакти та адреси діючих центрів обслуговування платників;

-дані про взяття на облік платників;

-реєстр страхувальників;

-дані реєстру платників ПДВ;

-реєстр платників єдиного податку;

-інформація про РРО;

-інформація про книги ОРО;

-дані реєстру платників акцизного податку з реалізації пального;

-реєстр осіб, які здійснюють операції з товарами.

У приватній частині електронного кабінету в залежності від типу платника, чи то юридична особа, чи фізична особа (суб'єкт підприємницької діяльності, громадянин, посадова особа державного органу), електронний кабінет надає доступ до наступних сервісів:

-персоніфікований податковий календар;

-перегляд облікових даних платника;

-подання звітності в електронному вигляді до органів ДПС, Пенсійного фонду та статистики;

-перегляд та друк раніше поданої звітності;

-перегляд вхідних/вихідних документів;

-листування з органами ДПС;

-подання заяв, запитів для отримання інформації;

-інформація про стан розрахунків з бюджетом;

-реєстрація податкових накладних та розрахунків коригування до них у

Єдиному реєстрі податкових накладних;

-інформація з Єдиного реєстру податкових накладних;

-інформація з реєстрів операцій та транзакцій в системі Електронного адміністрування ПДВ;

-інформація з реєстрів операцій та транзакцій в системі Електронного адміністрування реалізації пального [120].

Вхід до Електронного кабінету здійснюється за адресою: <http://cabinet.tax.gov.ua> [121].

У лютому 2020 року вийшов мобільний додаток «Дія» (скорочення від «Держава і я»), який дозволяє кожному отримати будь-яку державну послугу онлайн. Програма доступна для завантаження з Google Play і Apple Store. Тут можна використовувати електронні водійські права, паспорт громадянина України (ID-картку), сертифікат з вакцинації, свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів, студентські квитки тощо. До речі, Україна була однією з перших країн світу, яка запровадила цифрові паспорти. Це ще раз свідчить про те, що наша країна невпинно рухається вперед і енергійно просуває процес інформатизації в різних сферах суспільного життя.

Скориставшись методом аналізу вищенаведеного, можна зробити висновок, що Україна відстає в розвитку електронної демократії порівняно з іншими європейськими країнами. Варто зазначити, що Естонія є прикладом невеликої пострадянської країни, яка за відносно короткий термін зробила важливий крок у сфері розвитку інформатизації, в якій повноцінно запроваджено електронну систему голосування як альтернатива традиційній формі.

Отже, впровадження електронної демократії у функціонування держави – сучасна вимога, яка допоможе якомога більшій кількості громадян вирішувати нагальні суспільні проблеми за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Поступовий і невпинний розвиток нормативно-правової регламентації основних інструментів е-демократії в Україні, вдосконалення законодавчої бази врегульовує суспільні відносини, які з'являються під час участі громадян у вирішенні державних справ.

Одним із важливих інструментів електронної демократії слід вважати електронні вибори, тому є необхідним закріплення у виборчому законодавстві

України процедури проведення електронних виборів як ефективної системи участі громадян у житті країни. Але слід зауважити, що на сучасному етапі не існує країни, де електронні вибори стовідсотково проводяться саме у електронному форматі.

Електронні вибори як головний інститут демократії несуть з собою низку переваг та можливих проблем. На мою думку, серед переваг, насамперед, це зручність для виборців – можна зробити свій вибір з будь-якого місця, що робить загальну явку більш активною. Швидкий підрахунок голосів та, відповідно, швидший процес висвітлення результатів через Інтернет-ресурси та засоби масової інформації, прозорість голосування, можливість проведення виборів у нестандартних умовах та ситуаціях теж серед переваг е-виборів.

Але я вбачаю ще більшу низку можливих проблем та недоліків цього інструменту електронної демократії. В Україні досі немає належної технічної інфраструктури для впровадження електронного голосування по всій країні і, враховуючи активні воєнні дії для захисту від агресора у особі російської федерації, не є можливим у найближчому майбутньому через брак коштів. Далі постає проблема конфіденційності особистих даних громадян. Навіть у розвинених демократіях, де громадяни мають значну довіру до державних установ, найбільше занепокоєння викликає порушення приватності. По-перше, неможливість зберегти таємницю голосування через ідентифікацію засобом ID-картки, бо кожного разу, коли вона використовується, фіксуються дії та місцезнаходження особи. В системі електронного голосування технічно неможливо зберегти принцип анонімності. Особливої уваги потребує захищеність програмного забезпечення від несанкціонованого доступу сторонніх осіб, зламу, знищення, спотворення результатів та кібератак.

Аналіз законодавчих положень основних інструментів електронної демократії в деяких зарубіжних країнах показує, що в Україні є всі перспективи для подальшої розробки та впровадження е-виборів, але необхідно внести зміни до законодавства та розробити алгоритми

впровадження е-виборів з точки зору технічної та економічної сторони цього процесу. На мою думку, на даному етапі впровадження електронних виборів має менше переваг, ніж можливих ризиків та загроз. Слід відновити роботу над цим інструментом е-демократії вже у післявоєнний період, тобто після відновлення інфраструктури України та зникненні загроз масових кібератак та як наслідок витік конфіденційних персональних даних.

3.2. Перспективи запровадження інструментів електронної демократії на сучасному етапі в Україні

У нових реаліях нашої країни політики та урядові діячі усвідомлюють, що процес творення політики і розробка законодавства неможлива та неповноцінна без безпосереднього зв'язку з громадянами, їх участі під час вироблення політики, застосування колективного суспільного досвіду, знань та вмінь. Демократія передбачає внесення громадянами пропозицій, заперечень, доповнень, свободу у висловненні своїх думок, «говорити і бути почутим».

З розширенням кібер-простору, в сучасних реаліях, виникає потреба застосування електронної демократії у всіх сферах державної політики. Важливими передумовами становлення демократії є принципи відкритості та прозорості, а участь громадян у діяльності органів державної влади в Україні набуває все більшого значення [122].

Розробка та реалізація органами державної влади політики е-демократії має сенс лише за умови, коли ці органи передбачатимуть, що така політика потребує використання Інтернету та інших цифрових технологій з метою розвитку та посилення демократичної практики.

Метою електронної демократії має бути забезпечення багатовекторної інтерактивної комунікації шляхом об'єднання громадян, депутатів усіх рівнів, що були ними обрані та гілку виконавчої влади.

У медійному полі є багато новин про успіхи України на шляху цифровізації країни. Користувачі вихваляються новими функціями

мобільного додатку «Дія» та нескінченно обговорюють безпеку електронних даних громадян. Більшість обговорень обертається навколосамої екосистеми «Дія», зокрема: «Дія.Портал послуг», «Дія.Мобільний застосунок», «Дія.Освіта», «Дія.Гід з послуг», «Дія.Сіті». Проте чомусь один із ключових елементів розвитку цифрової держави: національна електронна інтерактивна система «Трембіта» відійшла на другий план.

Система «Трембіта» [123] - це сучасне організаційно-технічне рішення, яке дозволяє державним органам та органам місцевого самоврядування здійснювати обмін електронними повідомленнями між своїми інформаційними системами через мережу Інтернет для встановлення безпечної міжгалузевої взаємодії інформації.

«Трембіта» є захищеною системою. Всі повідомлення, що нею передають, зашифровуються відповідно до національних криптографічних стандартів.

Як абсолютна інновація в Україні 2017 року «Трембіта» привернула чимало уваги. Вся державна ІТ-спільнота покладає на неї великі сподівання. 16 січня 2020 року систему нарешті запустили в промислове використання. Зараз «Трембіта» працює на повну потужність. До кінця 2020 року до системи приєдналися 70 державних органів та організацій. У системному галузевому середовищі було зареєстровано 36 державних електронних інформаційних ресурсів [124].

За словами Дениса Молчанова: «Обмін транзакціями відбувається з 28 реєстрами, побудовано 136 електронних взаємодій, (зокрема для реалізації послуг "єМалятко", ID14, "єПрописка"), здійснено понад 70 млн обмінів даними через систему "Трембіта". Проте це тільки перші кроки. Важливо й надалі розбудовувати "Трембіту" [124].

Система «Трембіт» створена для безпечного обміну інформацією між усіма державними електронними реєстрами.

Згідно з аналізом 2017 року експертів проекту USAID/UK aid «Прозорість і підзвітність у державному управлінні та послугах»/TAPAS, в

Україні існує понад 350 електронних реєстрів. У деяких реєстрах виявлено неякісну інформацію, помилки та дублювання даних [125].

Основу системи «Трембіта» становить удосконалена естонська платформа обміну даними X-ROAD [126], яка є фундаментом естонського цифрового суспільства. Цей же принцип покладено в основу «Трембіти». Для громадян це можливість отримувати більшість державних послуг онлайн – прозоро та без корупції.

Перелік успішних кейсів, що реалізовані за допомогою системи «Трембіта»:

1. Доступні ліки. Всі аптеки працюють за ліцензією, яка може бути скасована за результатами перевірки. За програмою «Доступні ліки» дуже важливо мати актуальний статус ліцензії на момент видачі рецепту або відшкодування грошей за цією програмою. Це відбувається завдяки взаємодії між модулем реімбурсації (виплата компенсацій) eHealth Національної служби здоров'я та Реєстром ліцензіатів Держлікслужби. Всього за півтора року було здійснено більше 700 тис. транзакцій, що було не можливо зробити раніше через перевірки, що відбувалися вручну [127].

2. Пенсії померлих. Ініціювання взаємодії щодо безпечного перенесення даних про померлих з реєстрів Мін'юсту до реєстрів Пенсійного фонду, автоматичного призупинення виплат пенсій та надання своєчасної соціальної допомоги на поховання померлого [128]. До впровадження цього кейсу, через помилки в даних та несвоєчасної верифікації даних було багато випадків виплати коштів «мертвим душам». На 2021 рік в межах акції здійснено понад 10 тис. транзакцій [124].

3. Перевірка судових рішень та протидія рейдерству. Нещодавно запущено взаємодію, за якою державні реєстратори та нотаріуси можуть перевіряти правдивість судових рішень онлайн, отримавши повний текст судових рішень [129]. Це можливо завдяки автоматичному обміну даними, налагодженому між реєстрами Мін'юсту та Державної судової адміністрації через систему «Трембіта». Також така взаємодія є гарантією захисту права

власності. Лише за перші 10 днів від початку запуску до реєстру судових рішень Державної судової адміністрації було надіслано майже 5, 5 тис. онлайн-запитів [124].

4. «Трембіта» в «Дії». «Трембіта» забезпечує отримання даних з реєстру для відображення в мобільному додатку «Дія» та Кабінеті громадянина, а також дозволяє здійснювати верифікацію під час отримання громадянами та бізнесом цифрових послуг. Оскільки «Трембіта» є розподіленою системою, інформація про результати транзакцій не зберігається та не накопичується на серверах «Дії» чи інших, що гарантує безпеку та конфіденційність даних громадян [124].

5. Перевірка громадянами даних про себе. Доступ громадян до даних про себе також забезпечено завдяки системі «Трембіта». Саме така логіка закладалася, коли проєкт та Мінцифри розробляли Електронний кабінет громадянина на порталі "Дія". Завдяки "Трембіті" громадяни, здійснивши авторизацію в електронному кабінеті за допомогою цифрового підпису або BankID, можуть перевірити інформацію про своє майно, земельні ділянки, бізнес, транспорт, водійське посвідчення, борги. З моменту запуску «ДіЯ» користувачі зробили 5,5 мільйона запитів, щоб дізнатися, які дані про них має держава. Медична та виборча інформація, податкові та пенсійні дані будуть доступні найближчим часом.

«Трембіта» - це не лише створення особистих взаємодій між державними інституційними системами. Це міцна основа для екосистеми безпечного обміну даними між усіма державними електронними реєстрами.

Це покращить якість даних, оптимізує реєстри, пришвидшить роботу державних установ та створить корисні сервіси для громадян. Кожна нова взаємодія або підключення до реєстру стає ще однією цеглинкою в процесі [124].

Міністерство цифрової трансформації разом з Президентом України Володимиром Зеленським під час івенту «Дія. Самміт», що пройшов 5 жовтня 2020 року презентували 10 нових державних електронних послуг. Для проєкту

«Цифрова держава», який було запущено 7 лютого 2020 року зі стартом додатку державних онлайн-послуг «Дія», це був перший масштабний «апгрейд». За словами тодішнього прем'єра Олексія Гончарука, уряд взяв за мету оцифрувати всі державні послуги, основні 50 з них - до кінця 2020 року.

"За оцінками експертів, цифровізація і використання цифрових технологій прискорює розвиток бізнесу вдвічі-втричі. Тому для України це цивілізаційний вибір, коли ми можемо прискоритися і наздогнати цивілізовані держави. Цифровізація дає змогу вивільнити мільйони людино-годин, які ми проводимо в чергах, які ми проводимо за оформленням документів. Це величезний інвестиційний ресурс який можна буде перерозподілити і перенаправити на розвиток нашої економіки", – пояснив причину оцифровки державних сервісів прем'єр Денис Шмигаль [130].

Під час презентації були продемонстровані перші досягнення проекту «Цифрова держава», три нові послуги на порталі «Дія» та сім нових послуг мобільного додатку «Дія».

Сьогодні додатком «Дія» користуються 5 мільйонів громадян. Україна стала першою країною в світі, яка запустила цифровий паспорт, і четвертою країною в Європі, яка запустила цифрові водійські права та електронний технологічний паспорт. 15 квітня 2020 року Кабінет Міністрів України схвалив постанову про електронні паспорти у застосунку «Дія» [131].

У свою чергу порталом «Дія» [132] користуються 2 мільйони громадян. До нього входять усі електронні сервіси, які є сьогодні в державі, і кожна нова послуга додається до цього portalу. За цей період сервісом portalу для реєстрації, закриття ФОП та зміни КВЕД (Класифікація видів економічної діяльності) скористалося понад 100 тис. користувачів.

В Мінцифри зазначають, що запроваджені електронні допомогли заощадити державі і громадянам 495 млн. гривень, а антикорупційний ефект склав 841 млн. гривень. Міністерство мало за ціль заощадити в 2021 році 10 млрд. гривень сукупно. Крім того, зупинка закупівлі обладнання для

локальних мереж ІТ-інфраструктури в держорганах, ще заощадила 2,8 млрд. державного бюджету [130].

Разом з презентацією нових сервісів на порталі «Дія» та в мобільному додатку, міністр цифрової трансформації Михайло Федоров анонсував створення в листопаді в парламенті законопроекту про створення спеціальної економічно-правової зони «Дія-Сіті». Особи, що зареєстровані в цій компанії отримають спеціальний пільговий податковий режим.

5 жовтня 2020 року Міністерство цифрової трансформації представило оновлену версію - «Дія» 2.0, з оновленими послугами, які стають доступними громадянам після оновлення застосунку. Найголовніше оновлення «Дії» 2.0, те, що назвали справжньою цифровою революцією – шеринг документів. Тобто українці отримали змогу передавати копії документів натиснувши «ОК» на push-повідомлення в застосунку «Дія», що значною мірою спрощує отримання будь-яких послуг, зокрема банківських, поштових, бронювання готелів тощо. Також в цьому оновленні стало можливим шеринг технічного паспорту на авто, тобто відображення належного користувача. Багато громадян чекали саме на таку електронну можливість і отримали відповідний відгук від Мінцифри [130].

Також до документів в дії додали Свідоцтво про народження дитини, довідка внутрішньо переміщеної особи, цифровий ППН, який за допомогою цифрового шерінку можна передавати державним органам або бізнесу за одну секунду. Також в оновленому додатку тепер кожен громадянин може перевірити дійсність електронного документа в «Дії» відсканувавши QR-код відповідного документу в додатку іншого користувача.

Важливим кроком на шляху електронної демократії був запуск електронних петицій в «Дії». «Команда Мінцифри на шляху до побудови цифрової держави створила інструмент, наступний крок — за громадянами. Лише спільними зусиллями ми зможемо збудувати нову, успішну, комфортну та справедливу Україну. Тепер кожен може створювати й підтримувати

електронні петиції на порталі Дія”, — розповів Михайло Федоров під час Dіia Summit 2.0.

Раніше місцеві електронні петиції розміщувалися на окремих сайтах мерій чи районів. Тепер вони доступні на єдиному ресурсі – порталі «ВзаємоДія». Наразі пілотні проекти петицій стартують у таких громадах: Полтава, Івано-Франківськ, Луцьк, Суми, Ужгород, Хмельницький, Дніпро та Херсон. До кінця 2021 року петицію планували запуснути в усіх українських громадах [133].

«Технології створюють систему, де всі люди рівні. Не так важливо, де ви живете - у великому мегаполісі чи маленькому селі. Ви зможете впливати на процеси довкола себе. Електронні петиції - початок впровадження електронної демократії в Україні», - заявив Мстислав Банік під час Dіia Summit 2.0. [133].

Для того, щоб переглянути, подати або підтримати петицію, людині слід авторизуватися через портал або застосунок. Належність до конкретної громади допомагає визначити ІПН. Якщо громада підключена до петицій, громадянин може переглядати, подавати та підтримувати петиції, що стосуються саме його громади. Петицію можна підтримати одноразово для прозорості голосування. Поділитися петицією можна через посилання або QR-код [133].

Другий Dіia Summit відбувся 17 травня в межах форуму “Україна 30. Цифровізація”. На події презентували понад 10 нових послуг та функцій на порталі та в мобільному застосунку Дія [].

Проект місцевих петицій у Дії реалізується за підтримки швейцарсько-української Програми “Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади”, що реалізується Фондом Східна Європа та фінансується Швейцарією.

«Цифровізація - це поступове перетворення всіх державних послуг на зручні онлайн-сервіси. Цифрова трансформація - це те, що сьогодні виділяє нас у світі. Ми будуємо цифрову державу. Державу, яка стає сервісом. Без

бюрократії, черг та корупції», - про це розповів Михайло Федоров на відкритті другого дня "Всеукраїнський Форум Україна 30. Цифровізація", що пройшов в травні 2021 року. Він присвяченим ключовим цілям Мінцифри і завданням на наступні три роки. Міністр цифрової трансформації наголошує, що країна може ефективно трансформуватися на всіх рівнях завдяки своїй організаційній структурі: «Цифрова трансформація нашої країни — це в першу чергу зручність для громадян. Це антикорупція. Це можливість забезпечити рівний доступ для всіх українців до ресурсів. Це також зміни, спрощення, перетворення і часто ліквідація певних галузей та напрямків. Тому важливо побудувати ефективний менеджмент на рівні всієї держави. Коли ми це виконаємо, то отримаємо державу як зручний сервіс».

Крім того, Мінцифри працює над тим, щоб Україна стала країною у світі з найкращим доступом до державних послуг. Планувалося, що з 24 серпня держоргани не зможуть вимагати від громадян паперові документи, якщо вони наявні в електронних реєстрах. Як зазначив Михайло Федоров, усі бюрократичні проблеми з файлами, довідками, чергами виникають через те, що державні органи не вміють обмінюватися даними між собою. Ефективна держава не повинна розвиватися у кількох системах координат одночасно — паперовій і цифровій. Для України як європейської країни є вкрай важливим, щоб електронний обмін даними став першочерговим. У Верховній Раді вже зареєстровано законопроект про режим paperless, який підписали рекордні 117 депутатів. Тому в Україні розпочнеться перехід на систему «без паперу», що прискорить процес цифровізації в Україні та забезпечить максимально комфортні умови для кожного українця [101].

15 липня 2021 року Верховна Рада ухвалила закон про режим «без паперів» (paperless). За законопроект №5495 «Про особливості надання електронних публічних послуг» у другому читанні проголосували 238 народних депутатів. Президент Володимир Зеленський підписав Закон «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» №1689-ІХ [134].

В січні 2022 року на засіданні уряду прем'єр-міністр України Денис Шмигаль зробив заяву, що до кінця 2022 року кількість послуг у «Дії» мають намір збільшити до 130 в межах проекту цифровізації, зокрема податкові послуги та послуги для внутрішньо переміщених осіб, зміна місця реєстрації онлайн, пенсійні посвідчення, посвідчення учасників бойових дій тощо [135].

Реалізація проекту «Інтернет-субвенція» дозволить отримати доступ до глобальної мережі щонайменше 1,5 тис. сіл та 3 тис. соціальних установ у цих населених пунктах. Так, планується забезпечити покриття мобільним інтернетом 90% населення України. Крім того, у 2022 році планується продовжити просування цифровізації в інфраструктурній сфері.

Кабмін має намір повністю запуснути систему онлайн-бронювання додатку "Шлях", а також планує запуснути в промисловому режимі електронну товарно-транспортну накладну та програму "е-Кордон". Окремим проектом стане запуск інформаційно-аналітичної системи міжобласних пасажирських перевезень «е-пасажир». Також планується підвищити ефективність виконання судових рішень та інших інституційних рішень шляхом цифрової трансформації адміністративних процедур, а також запуснути пілотний проект з поетапного створення єдиної національної системи електронного нотаріату.

Діджиталізація цього року також торкнеться лісової галузі, земельних питань та екологічної політики. Продовжити подальше впровадження безпаперової системи у сфері охорони здоров'я. За словами Шмигалья, новий електронний сервіс надаватиме пацієнтам скринінг новонароджених, здачу крові та її компонентів, електронний рецепт на всі призначені ліки та інші послуги. Покриття цифровими послугами має охопити не менше 34 мільйонів громадян України. Раніше ми повідомляли, що в додатку статус-сервісу "Дія" з'явилася нова функція. Відтепер банки повідомлятимуть українців про кредити чи перевірку кредитної історії за допомогою push-повідомлень [135].

Також повідомлялося, що «Дія» запускає нові функції: бета-тест PhotoID без «гімнастики для ший», як це було на початку впровадження сертифікатів зі

щеплення під час пандемії, та опитування, які стануть інструментом електронної демократії. Однак, слід зауважити, що для багатьох функцій у громадян має бути біометричний документ у «Дії» – ID-карта чи закордонний паспорт.

Михайло Федоров зазначив, що Україна стала зручним сервісом. Він також розповів про нові революційні онлайн-сервіси, якими відтепер українці зможуть користуватися без зайвих сертифікатів, документів і доступу до державних установ: «Мінцифра продовжує будувати цифрову націю, створюючи унікальні онлайн-сервіси та революційні проекти. 2024 плануємо перевести 100% державних послуг в онлайн. Будь-яка послуга в державі надаватиметься за лічені хвилини, не виходячи з дому. Замість десяти офісів є лише один портал – Дія».

3.3. Вплив та наслідки воєнного стану 2022 року на реалізацію електронної демократії в Україні

З 2014 року Україна почала впроваджувати демократичні реформи та зміцнювати різні практики громадської участі. В результаті почали з'являтися практики партиципаторного бюджету, електронних петицій, консультацій під час планування громадського простору, наглядових рад для громадського бізнесу, антикорупційних інструментів, громадського контролю та сотні варіантів просвітницьких кампаній, прозорості в роботі органів місцевого самоврядування [136, с.6].

24 лютого 2022 року о 05.30 годині ранку, з початком повномасштабного вторгнення армії російської федерації в Україну, Указом Президента України Володимира Зеленського «Про введення воєнного стану в Україні» №64/2022 на всій території України було введено воєнний стан [137], наслідком якого стали запровадження деяких обмежень Конституційних прав і свобод громадян, а також в межах дії Закону України «Про правовий режим воєнного стану» сталися процедурні зміни, які внесли окремі

обмеження щодо взаємодії органів місцевого самоврядування та громадян, зокрема:

- згідно з новою ч. 10 статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військовоцивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги у частині оприлюднення проєктів актів [138];

- скасовані відкритість та гласність в роботі постійних депутатських комісій та сесій місцевих рад, а також внесено відповідні зміни до Регламенту місцевих рад [136, с.6];

- відповідно до дії Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та відповідно до частини 6 статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації», рішенням місцевих рад та їх виконавчих органів було призупинено надання відповідей на звернення підприємств, установ, організацій, а також на звернення громадян, з посиланням на обставини непереборної сили, при цьому не беручи до уваги, чи ведуться безпосередньої бойові дії на території громади [136, с.6].

Також інші нормативно-правові акти, зумовлені дією воєнного стану:

- відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 року № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану», надано рекомендацію міським, сільським та селищним радам зупиняти та обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів, що призвело до обмеження громадян в отриманні інформації [136, с.6].

Також на керуючись цією Постановою, а також рекомендаціями Асоціації міст України [139], деякі органи місцевого самоврядування зовсім зробили недоступною для перегляду свою офіційну вебсторінку місцевої ради на період від 24 лютого 2022 року до травня 2022 року, як це було зроблено з

«Панеллю міста Львова», яка станом на 4 грудня 2022 року все ще недоступною. Повне або часткове закриття місцевими радами своїх офіційних сайтів стало вимушеним заходом інформаційної безпеки та збереження персональних даних членів територіальних громад та публічних даних органів місцевого самоврядування, що на думку авторів дослідження «Впливу воєнного стану на громадську участь в Україні», що проводилось в межах Проекту Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному прийнятті рішень в Україні» [136], є важливим фактором зниження як громадської участі у процесі прийняття рішень, так і громадського контролю за діяльністю органів влади під час війни [136, с.6].

Також аналітики Ради Європи приводять факт того, що до введення воєнного стану, на виконання Закону № 2939 та Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, затвердженого постановою КМУ від 21.10.2015 № 835, органи місцевого самоврядування зобов'язані були оприлюднювати наступну інформацію на своєму офіційному веб-сайті. Не застосовується Закон України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності". Тобто, щонайменше рішення про місцеві податки та збори на 2023 рік ради можуть приймати виключно з урахуванням приписів 7 податкового законодавства, без проведення аналізу регуляторного впливу та погодження проектів з регуляторною службою та інформування громадськості. Тимчасове припинення конкурсів громадського бюджету або відтермінування реалізації проектів бюджетів участі у громадах. Відповідно до дотриманням вимог Постанови КМУ від 09.06.2021 р. № 590 "Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану". Також з огляду на особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. Другим фактором змін громадської участі стало те, що частина представників громадських організацій, як жителі територій, які стали окупованими, чи де ведуться бойові дії, здійснили релокацію як по Україні так і за її межі. Ймовірно, що частина з них змінили

профіль своєї діяльності на волонтерську допомогу для забезпечення гуманітарних потреб ВПО та ЗСУ, або припинили своє функціонування. Зокрема, серед представників органів місцевого самоврядування та комунальних установ також відбулась релокація у період лютий-березень, що спричинило зниження їх взаємодії з громадянським суспільством [136].

Всю ніч 24 лютого команда Мінцифри боронили кібер-простір від російських атак, які відбувалися безупину на всі базові інформаційні ресурси. Так, в «Дії» тимчасово стали недоступні деякі документи та послуги в цілях безпеки, втім, роботу застосунку та порталу вдалося зберегти. А вже 26 лютого Міністр цифрової трансформації Михайло Федоров звернувся до Ілона Маска з проханням забезпечити Україну станціями Starlink та доступом до супутникового інтернету для забезпечення стабільного зв'язку, попри намагання ворога усіма силами перешкодити цьому. Вже наступного дня системи Starlink були відправлені до України. Також 27 лютого в «Дії» була запущена нова послуга «Повернися живим», де всього декількома кліками можна було переказати кошти на потреби українським військовим [140].

З часом вдалося стабілізувати український інформаційно-комунікаційний простір і з 21 березня 2022 року Михайло Федоров повідомив про спільну роботу Мінцифри та Державної податкової служби з відновлення роботи комплексу реєстрів дотичних до податкових послуг, тобто, відновлення сплати податків в «Дії» для ФОПів 1-3 груп, після того як службою нацбезпеки були відключені всі державні реєстри з метою захисту даних української громадян [140].

Внаслідок повномасштабного вторгнення змінилася кожна сфера життя українців. Електронна демократія не є винятком. На жаль, найбільше страждає державний бюджет – засіб, за допомогою якого українці можуть отримати кошти на суспільно корисні проекти. Адже всі ці кошти зараз йдуть на військові потреби. Однак, громадяни продовжують звертатись до органів місцевого самоврядування, через інструменти електронної демократії також.

Найбільш популярним інструментом виявилися місцеві електронні петиції, за якими відстежується локальний настрій громадян та суспільні потреби.

З початку повномасштабного вторгнення дуже велика кількість петицій була на тему «Закриття неба над Україною» та безліч інших тем, що турбували українське суспільство.

Згідно з наведеними даними національною модераторкою платформи EDEM Олександрою Піденко, які вона наводить у Інтернет-виданні «Українська правда» [141], станом на вересень 2022 року усі петиції можна розділити на сім основних тем :

- Дерусифікація. Сюди входить все, що має відношення до позбавлення радянської та російської спадщини – перейменування вулиць, демонтаж пам'ятників, що мають відношення до росії та заміна їх на суто українське, відміну церков московського патріархату тощо.

- Патріотична тематика. Головною темою є вшанування України та українців.

- Продаж алкоголю. З початком воєнного стану було запроваджено повну або часткову заборону продажу алкогольних напоїв, як наслідок – жваве обговорення даної теми в громадах. Запити громадян відрізнялись діаметральною протилежністю: від повної заборони продажу алкоголю до зняття усіх обмежень.

- Благоустрій. Все, що стосується ремонтів, реставрацій, організації міського простору тощо.

- Транспорт. Все про міські маршрути, розклад руху, цінову політику на квитки.

- Освіта. Все, що стосується роботи і статусу навчальних та виховних закладів.

- Інше – це петиції, які не належать до жодної з перерахованих тематик [141].

Найпопулярнішими є петиції про те, щоб позбутися всього російського та залишків СРСР. Відтак місцева влада ініціювала громадське обговорення

цієї теми. На сервісі «Електронні консультації з громадськістю» [142] з'явилася низка опитувань щодо перейменування вулиць. Наприклад, тільки за травень громада Коростенщини запустила 74 опитування з цього питання.

Благоустрій знаходиться на другому щаблі за популярністю тем петицій. Серед звичайних петицій щодо облаштування та ремонту є й вимоги, зумовлені воєнним станом: побудова, ремонт та облаштування укриттів у місті (Луцьк). Налаштування стабільної роботи системи повітряної тривоги у місті (Суми). Багато петицій надходило стосовно паліїв трави, яких на час дії воєнного стану пропонували прирівняти до диверсантів (Тернопіль) – петицію відхилено [141].

Третє місце за кількістю поданих петицій посіла тема транспорту. Ця тема, як і тема благоустрою була широко розповсюджена і до введення воєнного стану. Такою вона лишилась і зараз. Особливо популярна тема у Луцьку, де третина петицій стосується міського транспорту [141].

Петиції, зібрані за категорією «Інше», можна розмістити на четвертому місці. Тут – найбільша кількість відхилених петицій. Бо вони, переважно, не містять жодного запиту, пропозицій, скарги, або, взагалі, є дублікатами вже існуючих петицій, тому до етапу збору підписів не доходять [141].

Патріотична тематика посідає п'яте місце. Патріотизм міцно пов'язаний з темою дерусифікації, тобто, там де є тема усунення російського, натомість пропонується заміщення на суто наше рідне – українське. Особливе місце дана тематика займає серед петицій поданих у м. Тернопіль. Саме це місто стало першим, де було демонтовано пам'ятник Пушкіну. Після цього на сторінці міста було подано п'ять петицій із пропозиціями та ідеями щодо встановлення нових пам'ятників замість демонтованих [141].

Шосте і сьоме місце ділять між собою категорії «Освіта» і «Продаж алкоголю у воєнний час». Петиції щодо роботи освітніх закладів були завжди, а от петиції щодо продажу алкогольних напоїв стали актуальними тільки після запровадження воєнного стану та обмеження продажу алкоголю, внаслідок повномасштабного вторгнення росії з метою збереження здорового глузду

наших громадян. Петиції були діаметрально протилежними, якщо сім петицій було подано стосовно повної заборони, то рівно така ж частина петицій про послаблення або скасування заборони на продаж алкогольних напоїв. Так, петиціями, що мали успіх, стали: Про дозвіл на продаж алкогольних напоїв міцністю до 20% у м. Львів для підтримки економіки країни у воєнний час – місто Львів, зібрано 561 підписів замість 500 необхідних та - Заборонити продаж міцного алкоголю в період дії воєнного стану – місто Суми, зібрано 250 підписів з-поміж 250 необхідних. Обидві петиції будуть розглянуті, адже вони набрали більш ніж необхідну кількість голосів. За час, що триває воєнний стан, найбільшу кількість петицій подали громадяни у Луцьку, Вінниці, Сумах. Такі міста, як Кропивницький, Хмельницький та Чернігів виявилися найменш активними щодо ініціювання петицій [141].

Військовий час неоднозначно вплинув на процес подання петицій в українських регіонах. Попри загальний спад активності, деякі міста, навпаки, почали активніше використовувати петиційний інструмент як спосіб вираження своїх побажань та спілкування з владою.

Війна в Україні вплинула на появу нових тем петицій (продаж алкоголю), перетворення старих (декомунізація перетворилась на дерусифікацію) та популяризації вже існуючих: наприклад, патріотичне спрямування тематики петицій. Поява тем «дерусифікації» у східних регіонах України, де російський та радянський вплив на громадськість був найбільшим, є свідченням певного культурного зламу та поверненням до боротьби за власну ідентичність. Хоча декомунізація триває вже сім років, лише зараз цей процес набув справді загальнонаціонального масштабу [141].

В серпні-вересні 2022 року представниками програми EGAP, яка реалізується Фондом Східна Європа, спільно з міськими радами, обласними військовими адміністраціями були проведені вебінари щодо особливостей інструментів е-демократії. Питання е-демократії залишаються на сьогоднішній день вкрай важливими, хоч процеси ускладнюються на тлі війни

в країні. Але переборюючи труднощі, громади України продовжують впроваджувати цифрові рішення.

Отже, внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну електронна демократія зазнала трансформації. Найбільш вразливим інструментом виявився громадський бюджет, бо зараз усі кошти спрямовані на потреби військових, на відміну від мирного часу, коли за допомогою цього інструменту громади мали змогу отримувати кошти на реалізацію суспільно корисних проєктів. Втім, громадяни продовжують використовувати інструменти електронної демократії для звернень до представників державної влади та органів місцевого самоврядування. Серед інструментів е-демократії найбільший попит мають е-петиції, заякими можна відстежити локальний та загальний настрій громадян. В деяких містах, внаслідок війни, петиції почали подавати активніше, особливо популярними стали теми, що стосуються освіти та транспорту.

Спеціальні платформи значно полегшують використання інструментів е-демократії для громадян. Серед таких платформ варто виділити чат-бот «Свої» [143] - платформа для ефективною комунікації максимальної кількості мешканців в межах громади. Ця платформа включає в себе усі чотири інструменти електронної демократії: е-петиції, громадський бюджет, е-консультації, відкрите місто, які також розміщені на платформі EDEM [144].

Важливою зміною у цифровізації України стало те, що застосунок «Дія», який можна цілком вважати революційним у державному управлінні, отримав визнання у 58 закордонних країнах. Відтепер, громадяни України мають право використовувати персональні дані в застосунку «Дія» без паперових копій. Відповідну Постанову ухвалив Кабінет Міністрів України «Деякі питання передачі персональних даних за межі України засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг» від 16 серпня 2022 р. №910 [145].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На підставі проведених досліджень, мною були зроблені наступні висновки та надані відповідні рекомендації.

На сьогоднішній день на теоретичному рівні не сформовано єдиного визначення терміну «електронна демократія», але в усьому світі це поняття прийнято трактувати як двозначне. Електронна демократія у вузькому розумінні – це застосування інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації прав людини в межах демократичного процесу, тобто - поширення інформації та комунікація. Інформаційні технології тут відіграють найважливішу роль. У більш широкому розумінні електронна демократія – це участь громадян у вирішенні суспільних проблем за допомогою широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Впровадження електронної демократії у функціонування держави є сучасною вимогою, яка сприятиме залученню якомога більшої кількості громадян до участі у процесі законотворення та прийнятті державних рішень за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Але, в Україні існує брак довіри громадян до свого уряду. Для цього слід налагодити ефективний діалог між владою та громадянами, демонструючи на практиці впровадження демократичних ідей суспільства. До того ж, забезпечити своєчасне, повне та достовірне інформування громадськості щодо прийняття та ухвалення рішень, затвердження нормативно-правових актів та внесення змін до них на офіційних сайтах державних установ, в соціальних мережах, а також засобах масової інформації.

Спостерігаючи за розвитком електронної демократії в зарубіжних країнах, можна помітити, що багато розвинутих країн вже тривалий період в повному обсязі використовують увесь потенціал інструментів е-демократії. Так, в Естонії, яка зробила «стрибок тигра» у впровадженні е-демократії, наразі існує 99% державних та соціальних послуг, які громадяни Естонії

отримують он-лайн, без бюрократичних процедур та фізичного відвідування державних органів влади. Але, досвід більшості країн свідчить, що процес запровадження електронної демократії є тривалим та потребує постійного удосконалення, з урахуванням непередбачуваних обставин, що можуть виникнути в будь-якій державі та у світі вцілому.

Вдосконалення механізмів електронної демократії в нашій країні може допомогти усунути або мінімізувати корупцію. Люди зможуть обійти бюрократію та отримати простіший, швидший і дешевший доступ до державних послуг. Але багато вчених наголошують саме на недосконалості правової основи е-демократії в Україні, а саме відсутність довершеної нормативно-правової системи врегулювання електронної демократії. Також проблемою організаційної основи е-демократії є недостатній рівень залучення громадян до використання інструментів електронної демократії через нерівність всіх суб'єктів у доступі до мережі Інтернет та інформаційних комп'ютерних технологій, брак фінансів, недостатній рівень знань та мотивації громадян та посадовців для використання інструментів е-демократії.

Електронна демократія в Рекомендаціях Ради Європи представлена такими секторами: е-парламент, е-законотворення, е-голосування, е-правосуддя, е-медіація (досудове вирішення спорів), е-навколишнє середовище (екологія), е-вибори, е-референдум, е-ініціативи, е-голосування, е-консультації, е-петиції, е-політичні кампанії, е-опитування. В результаті дослідження з'ясувалося, що найбільш поширеними є електронні петиції та громадські бюджети. Сьогодні вони використовуються на загальнодержавному та місцевому рівнях в Україні. Зазначені вище інструменти електронної демократії є перспективними та допомагають залучити до процесу прийняття рішень максимальну кількість громадян. На мою думку, слід встановити чіткий контроль за процесом подання е-петицій та вдосконалити прозорість їх розгляду, а саме можливість покрокового відстежування процесу та стадій розгляду е-петицій, що набрали необхідну кількість голосів, в режимі онлайн.

Під час дослідження з'ясовано, що тенденція до використання електронних демократичних інструментів в Україні зростає з 2014 року і продовжує прискорюватися з кожним роком. У містах України впроваджено різні інструменти електронної демократії: електронні відкриті дані, електронний бюджет участі, електронні звернення, електронні петиції, електронні закупівлі. Більшість місцевих рад вважають за краще запроваджувати інструменти подання петицій та участі громадян у громадському бюджеті через портал EGAP, який створено в межах програми «Електронне врядування для підзвітності влади та залучення громади». Багато міст України є учасниками електронного майданчика «Відкрите місто», який дозволяє мешканцям міста спілкуватися з місцевою владою та комунальними службами, в інтерактивному режимі звертатися з пропозиціями щодо покращення ландшафту та вирішення нагальних проблем міста. Також багато великих міст України, серед яких Київ, Львів, Вінниця, Дніпро, Полтава, мають Інтернет-портали у вигляді контакт-центрів або панелі міста. На час дії воєнного стану 2022 року в Україні, багато міст закрили свої сайти, з метою забезпечення даних від загроз викрадання, спотворення та масових кібератак з боку росії.

В Україні електронна демократія перебуває в стані інтенсивного розвитку. Хоча функціонування окремих форм електронної демократії практично не врегульоване у вітчизняному законодавстві, існує значна нормативно-правова база, яка забезпечує розвиток інформаційного суспільства в Україні, яке вважається одним із пріоритетних напрямів державної політики. Було здійснено ряд дій задля подолання цифрової нерівності громадян, яка є перешкодою у врахуванні інтересів усіх верств населення. По всій території України було запроваджено системи мобільного зв'язку третього та четвертого поколінь. Також введено в дію використання ID-карток на вимогу Європейського союзу задля впровадження безвізового режиму, але вони ще потребують вдосконалення. Я можу зауважити, що на сучасному етапі Україна рухається шляхом активного впровадження

інструментів електронної демократії, використовуючи досвід зарубіжних країн та створюючи власні.

Розглядаючи перспективи запровадження інструментів електронної демократії в Україні, я дійшла висновку, що метою електронної демократії має бути забезпечення багатовекторної інтерактивної комунікації шляхом об'єднання громадян, депутатів усіх рівнів, що були ними обрані та гілку виконавчої влади. Для цього розробляються механізми безпечного обміну даними, безпаперовий режим, безліч цифрових послуг об'єднаних порталом «Дія». З метою створення максимально сприятливих умов для розвитку бізнесу та підвищення якості обслуговування українських платників податків розроблено багато електронних сервісів, за допомогою яких можна централізовано отримати необхідні довідки та дозволи, подати податкову звітність, отримати податкову консультацію та отримати своєчасно інформацію про нове податкове законодавство. Діджиталізація охоплює все більше нових галузей для забезпечення максимально комфортних умов кожного громадянина України. Але деякі механізми потребують вдосконалення та подальшої розробки. Також важливо знайти шляхи мотивації населення для навчання цифрової грамотності, що збільшить використання інструментів електронної демократії.

Внаслідок війни в Україні змінилася кожна сфера життя українців. Електронна демократія не є винятком. На жаль, найбільше страждає державний бюджет, за допомогою якого українці можуть отримати кошти на суспільно корисні проекти. Адже всі ці кошти зараз йдуть на військові потреби. Найбільш популярним інструментом виявилися місцеві електронні петиції, за якими відстежується локальний настрій громадян та суспільні потреби, серед яких переважають теми дерусифікації та патріотичної тематики. Важливою зміною у цифровізації України стало те, що застосунок «Дія», який можна цілком вважати революційним у державному управлінні, отримав визнання у 58 закордонних країнах. Відтепер, громадяни України мають право використовувати персональні дані в застосунку «Дія» без

паперових копій, використовуючи е-документ. Але ще існують випадки, коли при переведенні традиційного документа в електронний, допускаються помилки у серії, номері або особистих даних громадян. Це можна пояснити впливом воєнного стану на прискорення запровадження е-документа, тому система потребує доопрацювання. Також важливим інструментом, який має бути вдосконалений вже у післявоєнний час, це – електронні вибори. На мою думку, наразі цей інструмент неможливо ввести через брак коштів на його реалізацію, а також існуючі загрози та ризики для особистих даних громадян та державних структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. – К., 2017. Частина 3: Електронна демократія: основи та стратегії реалізації / [Н.В. Грицяк, А.І. Семенченко, І.Б. Жилияєв]. – К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. – 84 с.
2. Кодекс етики для інформаційного суспільства, запропонований Міжурядовою радою програми "Інформація для всіх" ЮНЕСКО 10.10.2011р. Режим доступу: URL:<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000212696>
3. Masuda I. The Information Society as Post-Industrial Society / I. Masuda. – Washington: World Future Society, 1981.
4. Current Strategies in Academic Research: Conference Proceedings of the 1st International Conference, July 16, 2021. Melbourne, Australia, Primedia elaunch LLC, p. 78. Режим доступу: URL: https://ispic.ngo.seb.com/assets/files/1_conf_16.07.2021.pdf
5. Etzioni A. The Spirit of Community: Rights, Responsibilities, and the Communitarian Agenda. Crown, 1st edition (March 16, 1993), p. 323.
6. Ровинська Т. Електронна демократія в теорії і на практиці. Світова економіка та міжнародні відносини. 2013. № 12. С. 84–96
7. A Typology of Electronic Democracy. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://martin-hagen.net/publikationen/elektronische-demokratie/typology-of-electronic-democracy>].
8. A Typology of Electronic Democracy. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://martin-hagen.net/publikationen/elektronischedemokratie/typology-of-electronic-democracy>
9. Соловйов С.Г. Концептуальні основи електронної демократії: зарубіжні теорії та впровадження в Україні. Державне управління:

удосконалення та розвиток. 2015. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_9_9

10. Рейнгольд Г., The Virtual Community — Perennial, 1994. Режим доступу: URL: <https://rheingold.com/>

11. Окинавська хартія глобального інформаційного суспільства: міжнародний документ від 22 липня 2000 року. URL: <https://ifap.ru/ofdocs/rest/okinhar.htm>

12. Мезенцев А.В. Електронне урядування, електронна демократія – підходи до визначень. Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 1. С. 64–69, с. 68

13. Грицяк Н.В., Соловійов С.Г. Електронна демократія : навчальний посібник. Київ : НАДУ, 2015. 66 с.

14. Електронна демократія в Україні: інструменти та методи [Електронний ресурс]. – Ресурсний центр ГУРТ. Режим доступу: URL: <https://gurt.org.ua/articles/44096/>

15. Електронна демократія. Біла книга державної політики. Режим доступу: URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronna-demokratiya.pdf>

16. Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» (від 31 липня 2000 р. № 928). Умовним завершенням першого етапу можна вважати Указ Президента України «Про підготовку пропозицій щодо забезпечення гласності та відкритості діяльності органів державної влади» (від 17 травня 2001 року №325/2001)

17. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 4 січня 2003 р. №3–2002-п // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text>

18. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» від 1 серпня 2002 року № 683/2002 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/683/2002#Text>

19. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 року №1302 «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт // Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1302-2002-%D0%BF#Text>

20. Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів законодавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3-2002-п. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text>

21. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. № 1378-2004-п «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт // [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1378-2004-%EF>

22. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2009 р. № 1302–2009-п «Про додаткові заходи щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1302-2009-%EF>

23. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035-2007-р. «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт // Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text>

24. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 липня 2009 р. № 858-2009 р. «Про внесення змін до Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Верховної Ради України // Режим доступу: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

25. Інтерактивна інформаційно-аналітична система Кабінету Міністрів України «Громадянське суспільство і влада» // Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/civic/control/uk/publish/article?art_id=85604&c...

26. Інф.-аналіт. система «Громадянське суспільство і влада». – Консультації з громадськістю. Режим доступу: URL: <http://civic.kmu.gov.ua/civic/control/uk/discussion/ovv/> – Дата доступу – 28.12.09.

27. Постанова Кабміну №492 «Про затвердження Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України», від 01.10.2014р. // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим досупу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-2014-%D0%BF#Text>

28. Матійчик А.В. «Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України», УДК 32.019.5 (477), Івано-Франківськ, 2016. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_matiychyk.pdf

29. Проект доповіді Кабінету Міністрів України Верховній Раді України про стан та перспективи розвитку інформатизації та інформаційного суспільства в Україні за 2009 рік [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державного комітету інформатизації України. – Режим доступу: <http://www.dki.gov.ua>

30. І. Сало, "Розвиток електронної демократії в Україні". Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. Електронний

ресурс. Режим доступу: URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyini-strategii/rozvitok-elektronnoi-demokratii-v-ukraini-analitichna-zapiska>

31. Конституційний Суд України. Офіційний веб сайт. – Режим доступу: URL: <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>.

32. Вищий Господарський Суд України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: URL: http://arbitr.gov.ua/tmp/tmp_nameko/php/search.php.

33. Проект доповіді Кабінету Міністрів України Верховній Раді України про стан та перспективи розвитку інформатизації та інформаційного суспільства в Україні за 2009 рік // Офіційний веб-сайт Державного комітету інформатизації України. – Режим доступу: URL: <http://www.dki.gov.ua>

34. М. Довбенко «Е-демократія в Україні – рецепт успіху?», Сайт Радіо Свобода. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28517032.html>

35. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. Офіційний сайт. Режим доступу: URL: <https://thedigital.gov.ua/>

36. Л. Рабчинська «Прозора електронна демократія: для чого Мінцифра запускає Взаємодію?», Українська правда. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/02/24/7284573/>

37. United Nations E-Government Survey 2016: E-Government in Support of Sustainable Development [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey2016>

38. Чукут С.А. Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій / С.А. Чукут // Держава та регіони; Державне управління, 2016р., №1 (53) с.133-137 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2016/25.pdf

39. New Zealand Parliament [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: URL: <https://www.parliament.nz>

40. New Zealand Government [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: URL: <https://www.govt.nz/>.
41. Elections New Zealand [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: URL: <https://vote.nz>
42. Hajime Shinohara Shinsho Науково - дослідний інститут системних даних NTT Laboratories «Участь громадян у процесі прийняття управлінських рішень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: URL: <http://www.waseda.jp/semfox/memb/03s/uchiyoama/uchiyoama.index.html>
43. Офіційний сайт прем'єр-міністра Японії [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: URL: <http://japan.kantei.go.jp>
44. Japanese Law Translation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.japaneselawtranslation.go.jp
45. Конашевська К.В., Кисельова О.Л - Механізми державного управління. "Імплементация досвіду розвитку електронної демократії японії та Нової Зеландії", Електронний ресурс. Режим доступу: URL: https://ktpu.kpi.ua/wpcontent/uploads/2017/02/Konashevskia_Kiselova_Mehanizmi_derzhavnogo-upravlinnya.pdf
46. «NHK.World-Japan»- Електронний ресурс. Режим доступу: URL: https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/news/20221108_24/
47. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / авт. кол. : Т. Камінська, А. Камінський, М. Пасічник та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С. А. Чукут. - К., 2008. - 200 с., Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Zarubizhniy-dosvid-uprovadzhennya-elektronnoho-uryaduvannya.pdf>
48. An official website of the European Union/Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://joinup.ec.europa.eu/collection/egovernment/epractie>
49. Офіційний сайт парламенту Естонії. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <http://www.riigikogu.ee/>
50. Офіційний сайт Міністерства економіки та комунікацій Естонії. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.mkm.ee/>

51. Офіційний сайт Держінформаційної системи Естонії. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.ria.ee/>
52. Аудиторська палата Естонії. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <http://www.riigikontroll.ee/>
53. Сайт інспекції по захисту інформації . Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <http://www.dp.gov.ee/>
54. Асоціація естонських міст. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.elvl.ee/>
55. Урядовий портал Естонії. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.eesti.ee/et>
56. Mind. Мережева країна: як Естонія запровадила е-урядування. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://mind.ua/openmind/20200751-merzheva-krayina-yak-estoniya-zaprovadila-e-uryaduvannya>
57. Infopost. Електронне голосування на виборах: чи готова Україна використати досвід Естонії. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://infopost.media/elektronne-golosuvannya-na-vyborah-chy-gotova-ukrayina-vykorystaty-dosvid-estoniyi/>
58. Фонд громадської дипломатії. На шляху до «електронної демократії»: досвід Естонії. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <http://civildiplomat.com/publications/na-shlyaxu-do-elektronno%D1%97-demokrati%D1%97-dosvid-estoni%D1%97>
59. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577>.
60. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення: 21.01.2022).

61. Шемчук В.В. Конституційно-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 3. С. 133–144.

62. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції : Закон України від 02.07.2015 р. № 577-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 35. Ст. 341. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19#Text> (дата звернення: 21.01.2022).

63. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 400. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 24.01.2022).

64. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг : Указ Президента України від 29.07.2019 р. № 558/2019. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558/2019#Text> (дата звернення: 21.01.2022).

65. Про деякі заходи з покращення доступу до мобільного Інтернету : Указ Президента України від 08.07.2019 р. № 497/2019. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497/2019#Text> (дата звернення: 21.01.2022).

66. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні на 2019–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.01.2019 р. № 37-р. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.01.2022).

67. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 року No 797-р. Законодавство

України. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p>.

68. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 року. Законодавство України. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-IX#Text>.

69. Стогова О. В., Мурач Д. В. Електронне голосування: проблеми та перспективи запровадження. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 3. С. 38-40. Законодавство України. Електронний ресурс. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/10.pdf.

70. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI із змінами та доповненнями. Законодавство України. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://tax.gov.ua/nk>

71. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». Документ 851-IV, чинний, редакція від 01.08.2022. Законодавство України. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

72. Закон України «Про електронні довірчі послуги». Документ 2155-VIII, чинний, редакція від 01.08.2022. Законодавство України. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

73. Закон України від 05.07.1994 №80/94-ВР «Про захист інформації в інформаційно – телекомунікаційних системах». Законодавство України. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>

74. Наказ Міністерства фінансів України від 06.06.2017 №557 «Про затвердження Порядку обміну електронними документами з контролюючими органами» (зі змінами і доповненнями) Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-17#Text>

75. Електронна демократія. Біла книга державної політики. Під редакцією С. Панцира, Київ – 2015,

76. Закон України «Про звернення громадян» . Електронний ресурс. – Режим доступу: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>
77. Бюджет участі в містах України. Архів оригіналу за 10 серпня 2018. Режим доступу: URL:<https://web.archive.org/web/20180810235711/https://www.prostir.ua/?news=byudzhet-uchasti-v-mistah-ukrajiny-rehionalnyj-rozriz>
78. Прозорий бюджет участі вашого міста або громади. Веб-портал: «Громадський проект». Електронний ресурс. Режим доступу: URL : <https://pb.org.ua/#rec53954522>
79. Інтернет-платформа. Всеукраїнський громадський бюджет. Електронний ресурс. Режим доступу: URL : <http://vgb.org.ua/#rec122340100>
80. Електронна демократія : навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. – К. : НАДУ, 2015 – 66 с.
81. Індекс місцевої електронної демократії в Україні. Центр розвитку інновацій. Електронний ресурс. Режим доступу: URL : <https://cid.center/edemindex>
82. Грицяк Н.В., Соловйов С.Г. Електронна демократія : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2015. 66 с.
83. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції : Закон України від 02.07.2015 р.№ 577-VIII. Електронний ресурс. Режим доступу: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19#n2>
84. Електронні петиції. Офіційне інтер-нет-представництво Президента України. Електронний ресурс. Режим доступу: URL : <https://petition.president.gov.ua/>
85. «Про місцеве самоврядування в Україні»: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
86. Про внесення змін до рішення Київської міської ради від 08.10.2015 N 103/2006 «Про затвердження Положення про порядок подання та

розгляду електронних петицій». Офіційний інтернет-сайт. Київська міська рада. Рішення від 09.02.2017р. N 817/1821. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/alldocWWW/4222E69157EC44FEC22580CD006DFFAA

87. Єдина система місцевих петицій. Веб-платформа: «Єдина платформа місцевої електронної демократії» (скорочено – e-DEM). Електронний ресурс. Режим доступу: URL : <https://petition.e-dem.ua>

88. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» Документ 851-IV, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.08.2022. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

89. Інструменти е-демократії у містах України. Інформаційно-аналітичний довідник / А. Ємельянова М. Довбенко, П. Завадська, Д. Хуткий, С. Лобойко, М. Наход; За ред. С. Лобойка, М. Находа, Д. Хуткого. – К., 2017. – 58 с.

90. Програма EGAP. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://egap.in.ua/>

91. Полтавська міська рада. Офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.rada-poltava.gov.ua/petition/>

92. Офіційний сайт ПАУСІ Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.pauci.org/>

93. Єгорова А. Оприлюднені результати голосування за проекти «Бюджету участі» Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://tribuna.pl.ua/news/oprilyudnenirezultati-golosuvannya-za-proekti-byudzhetuuchasti/>

94. Тернопільська міська рада. Офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/gromadskiy-byudget/gromadskiy-byudget-ternopolya-2022/>

95. «Про доступ до публічної інформації» Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI Документ 2939-VI, чинний, поточна редакція —

Редакція від 19.02.2022/ Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

96. Закон України « Про приватизацію державного і комунального майна» № 2269-VIII від 18.01.2018р. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19#Text>

97. Українська енергетична біржа/ «ProZorro». Режим доступу: URL:https://sale.ueex.com.ua/?gclid=Cj0KCQiAm5ycBhCXARIsAPldzoXy6IH0gUkpt8Rc-dtpMndg-mQ47Teflwy3tRruZtIHMwWcxGcQjsQaAuo-EALw_wcB

98. Майданчик електронної демократії. E-DEM. Відкрите місто Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://opencity.e-dem.ua/>

99. Контактний Центр міста Києва. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://1551.gov.ua/>

100. Комунальна бюджетна установа «Обласний контактний центр» Полтавської обласної ради - 0-800-502-230. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.okc.pl.ua/>

101. Міністерство Цифрової трансформації. Сторінка в мережі Facebook. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4060287130691192&set=a.740436362676302>

102. Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» (від 24 лютого 2003 р., № 208) Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-%D0%BF#Text>

103. Юридичний науковий електронний журнал, №1, 2022р. «Сучасний стан, проблеми та перспективи нормативно-правового забезпечення е-демократії в Україні в умовах Європейської інтеграції», Барегамян С.Х., Чінчін К.І., УДК 342.34(477) DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/12>, Електронний ресурс. Режим доступу: URL:http://www.lsej.org.ua/1_2022/12.pdf

104. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003.

№ 36. Ст. 275. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

105. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22.05.2003 р. № 852-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 276 (втратив чинність). Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15#Text>

106. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 34. Ст. 481. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

107. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>

108. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 7, № 8, № 9. Ст. 48. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.

109. Липчук М. Розвиток електронної демократії як основа ефективної співпраці органів державної влади та громадян у сучасному суспільстві: європейські реалії та українські перспективи. Ефективність державного управління : збірник наукових праць. 2012. Вип. 31. С. 324–333.

110. Кавка В.В. Електронна демократія: досвід Естонії. Сутність та перспективи впровадження електронної демократії в Україні : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 15 листопада 2016 року). 2017. Режим доступу: URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/e-democracy/e-democracy2016/paper/viewFile/1716/1401>

111. Держава в мережі: як Естонія досягла лідерства в поширенні електронних послуг. Режим доступу: URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/04/23/7080831/>

112. Арабаджійські Н. Розвиток електронної демократії на рівні місцевого самоврядування в Республіці Болгарія. Економіка і управління : науково-практичний журнал. № 4 (132). 2016. С. 24-30.

113. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / авт. кол.: Т. Камінська, А. Камінський, М. Пасічник та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С.А. Чукут. Київ, 2008. 200 с. URL: <http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Zarubizhnij-dosviduprovadzhennya-elektronного-uryaduvannya.pdf>

114. Мартинюк Г.Ф. Особливості електронного урядування в Польщі. Економіка та держава. 2017. № 5. С. 50–51. Режим доступу: URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2017/12.pdf

115. Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України. Режим доступу: URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/11/7074905/>

116. КМР.UA. Блог Олександра Шемяткіна. Режим доступу: URL: <https://kmp.ua/uk/blog/total-simplification-of-doing-business/>

117. Міністерство Фінансів України. Офіційний сайт. Режим доступу: URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>

118. Інтернет-видання «Дебет-кредит». Режим доступу: URL: <https://news.dtki.ua/>

119. Податковий кодекс України, Документ 2755-VI, чинний, поточна редакція — Редакція від 03.09.2022, підстава - 2520-IX. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27517?find=1&text=%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F+42#Text>

120. Інтернет-видання «Дебет-кредит». Як працює Електронний кабінет під час воєнного стану. Режим доступу: URL: <https://news.dtki.ua/accounting/automation/77499-yak-pracyuje-e-kabinet-pid-cas-vojenного-stanu>

121. Електронний кабінет. Державна податкова служба України. Державний сайт Режим доступу: URL: <http://cabinet.tax.gov.ua>

122. Законотворчість: участь громадськості у законодавчому процесі: інформаційно-аналітичне дослідження / А. М.Євгенєва, Ю. Г. Шкарлат. – Київ : Заповіт, 2008. – 98 с.

123. Система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта». Державний сайт України. Режим доступу: URL: <https://trembita.gov.ua/ua>

124. Економічна правда. «Куди поділася «Трембіта»?» Данило Молчанов, керівник проекту USAID/UK aid "Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS". Інтернет-видання. Режим доступу: URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/02/16/671058/>

125. Проекту USAID / UK aid «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах». Режим доступу: URL: <https://tapas.org.ua/media/zvit-za-rezultatamy-analitychnoho-doslidzhennia-stan-ta-perspektyvy-rozvytku-derzhavnykh-elektronnykh-informatsijnykh-resursiv/>

126. Система X-road. Офіційний сайт. Режим доступу: URL: <https://x-road.global/>

127. Урядовий портал. Державний сайт України. «Про початок впровадження «Трембіти»: налагодження автоматичного обміну даними між держустановами. Режим доступу: URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-rozpochato-vprovadzhennya-trembiti-nalagodzheno-avtomatichnij-obmin-danimi-mizh-derzhustanovami>

128. Урядовий портал. Державний сайт України. «Налагодження автоматичного обміну даними між Мін'юстом та Пенсійним фондом». Режим доступу: URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-malyuska-nalagodzheno-avtomatichnij-obmin-danimi-mizh-minyustom-ta-pensijnim-fondom>

129. Міністерство юстиції. Офіційний сайт. Режим доступу: URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/reestratori-zmojut-pereviryati-dostovirnist-sudovih-rishen-v-onlayn-rejimi>

130. Економічна правда. Інтернет-видання. Всеволод Некрасов «10 нових електронних послуг: державний сервіс «Дія» отримав масштабний «апгрейд». URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/10/5/665934/>

131. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування та перевірки е-паспорта і е-паспорта для виїзду за кордон, їх електронних копій» Документ 911-2021-п, чинний, поточна редакція — Редакція від 17.11.2022, підстава - 1220-2022-п Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2021-%D0%BF#Text>

132. Портал «Дія». Державні послуги онлайн. Режим доступу: URL: <https://diia.gov.ua/>

133. Міністерство цифрової трансформації України. Дія. «Перший етап електронної демократії в Україні» Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://thedigital.gov.ua/>

134. Закон України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг». Документ 1689-IX, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.12.2021. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text>

135. «Слово і діло», аналітичний портал. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/01/12/novyna/polityka/shmyhal-rozповiv-yaki-posluhy-stanut-dostupnymy-diyi-kincyа-2022-roku>

136. Council Of Europe. Офіційний сайт Ради Європи. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні», О.Гвоздік, Н.Чороногуб, Ю.Гвоздович, В.Кебало, А.Петренко-Лисак, 2022. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85>

137. Указ Президента України №64/2022 Про введення воєнного стану в Україні. Офіційне Інтернет-представництво Президента України. Режим доступу: URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

138. Закон України. «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у

період дії воєнного стану». Документ 2259-IX, чинний, поточна редакція — Прийняття від 12.05.2022. Законодавство України. Верховна Рада України.

Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>

139. Асоціація міст України. Офіційний сайт. Режим доступу: URL: <https://auc.org.ua/>

140. Офіційний Телеграм-канал Михайла Федорова. Режим доступу: URL: <https://web.telegram.org/z/#-1222633586>

141. «Як громадяни користуються електронними петиціями під час воєнного стану», Олександра Піденко. «Українська правда», Інтернет-видання. Електронний ресурс: Режим доступу: URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/3/7361717/>

142. Електронні консультації з громадськістю. Міністерство юстиції України. Офіційний сайт. Режим доступу: URL: https://minjust.gov.ua/consultations/obgovorennya_norm_prav_aktiv/e-consultation

143. Дія. Цифрова громада. Чат-бот «Свої» Режим доступу: URL: <https://toolkit.in.ua/>

144. Платформа E-DEM. Режим доступу: URL: <https://e-dem.ua/>

145. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання передачі персональних даних за межі України засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг» Документ 910-2022-п, чинний, поточна редакція — Прийняття від 16.08.2022 (Набрання чинності- 19.08.2022). Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-2022-%D0%BF#Text>

ДОДАТКИ

*Власова Надія Олексіївна,
Національний університет
«Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»,
магістрант, публічне управління та адміністрування
РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ
(«E- DEMOCRACY»)*

В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ЕТАПИ, РЕЗУЛЬТАТИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасній реальності, яка зазнає постійних змін, існує нагальна потреба в удосконаленні електронної демократії. В умовах глобалізації та інформатизації всіх сфер суспільного життя, запровадження електронної демократії в сучасних умовах є необхідним і незворотнім процесом.

Актуальність цього питання полягає в тому, що використання інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної інфраструктури надає більше можливостей для розвитку та зміцнення демократичних інститутів, участі громадян у суспільстві та політиці. Усе це становить суть «електронної демократії». Тому необхідність визначення перспектив розвитку електронної демократії в Україні стає все більш необхідною.

Відтак, **метою дослідження** є розгляд поняття, стану та перспективи розвитку електронної демократії в Україні.

Донедавна наукова спільнота скептично ставилася до таких термінів, як «електронна демократія», «кібердемократія», «віртуальна демократія» та «цифрова демократія». Ці терміни вважалися радше новинами, ніж науковими. Термін «електронна демократія» набув більш широкого вживання, оскільки визначення «електронний» зазвичай означає нові канали інформації та комунікації між державними установами та громадянами засобом Інтернет-технологій [1, с.25-26].

Досить активних обертів набирає дослідження проблематики впливу Інтернету на різні площини соціального життя, які пов'язані з впливом Інтернету на законотворчі, політичні, державотворчі та громадянські процеси. Розгляд питань загального впливу інформаційно-комунікаційних технологій

на процес демократизації, проблематики удосконалення функціонування е-демократії, е-урядування тощо містять дослідження багатьох науковців: Ч. Армстронг, Ю. Гарлан, Дж. Кедді, М. Кітсінг, С. Уорд, Р. Гібсон, , Д. Растоу, М. Хаген, Д. Шулер, Й. Масуда, С. Коулман, Е. Макінтош, К. Вергес, Н.В. Грицяк, С.Г. Соловійов, М.М. Липчук, В.В. Кавка, А.І. Семенченко, О.З. Романчук та інші.

В українському законодавстві визначено поняття «е-демократія» згідно з Розпорядженням КМУ від 15 травня 2013 року № 386-р «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства», в якому зазначено, що «електронна демократія – форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій» [2].

Вітчизняні вчені виокремлюють три основні етапи вироблення електронної демократії в Україні [1, с. 10-14].

Перший етап (2000-2001) є підготовчим етапом, в якому наголошується на визначенні найбільш загальних аспектів використання сучасних ІКТ, що є підґрунтям для подальшого розвитку країни в цьому напрямку.

Другий етап (2002-2003 рр.) безпосередньо пов'язаний із визначенням механізму е-урядування, який забезпечить більшу ефективність і прозорість діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, широку участь громадян у використанні інформації, активну взаємодію з органами влади через використання Інтернет-технологій. Відлік цього етапу можна почати від Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів законодавчої влади» (від 4 січня 2002 р. № 3-2002-п), якою затверджено «Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [3].

З прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» (від 24

лютого 2003 р. № 208) можна умовно вести відлік початку третього етапу [4]. Основною метою запропонованих заходів щодо розвитку інформаційного суспільства є використання електронної інформаційної системи «Електронний уряд» для надання громадянам та юридичним особам інформаційних та інших послуг.

На сучасному етапі видно, що Україна активно йде шляхом впровадження інструментів електронної демократії. Спираючись на закордонний досвід, Україна впроваджує різні форми електронної демократії. Так, майже всі державні органи влади мають свій офіційний сайт і регулярно публікують необхідну публічну інформацію.

У лютому 2020 року вийшов мобільний додаток «Дія» (скорочення від «Держава і я»), який дозволяє кожному громадянину отримувати державні послуги онлайн. Додаток доступний для завантаження в Google Play і Apple Store. В «Дії» доступні паспорти громадянина України (ID-картки), електронні водійські права, студентські квитки тощо. До речі, Україна була однією з перших країн світу, яка запровадила цифрові паспорти.

Отже, впровадження е-демократії у функціонування держави – сучасна вимога, яка допоможе якомога більшій кількості громадян вирішувати нагальні суспільні проблеми за допомогою ІКТ. Удосконалення нормативно-правової складової для регулювання суспільних відносин свідчить про поступовий розвиток законодавчого регулювання основних інструментів е-демократії в Україні. Перспективним інструментом електронної демократії є електронні вибори, тому доцільно закріпити порядок проведення електронних виборів у Виборчому кодексі України як ефективну систему участі громадян у житті країни.

Література:

1. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. – К., 2017. Частина 3:

- Електронна демократія: основи та стратегії реалізації / [Н.В. Грицяк, А.І. Семенченко, І.Б. Жилияєв]. – К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. – 84 с.
2. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. Режим доступу: URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577>
 3. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>
 4. Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів законодавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3-2002-п. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text>